Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ FAİZ DIŞI GELİRLERİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

OLCAY DEMİRBOĞA

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ FAİZ DIŞI GELİRLERİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

OLCAY DEMİRBOĞA

DANIŞMAN: PROF. DR. İCLAL ATTİLA

İSTANBUL, 2023

ÖZET

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ FAİZ DIŞI GELİRLERİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Bankalar, fon açığı olanların fon taleplerini, fon fazlası olanların sağladığı fon arzı ile karşılanmasına olanak sağlayan etkin bir role sahiptir. Fon açığı olanlar ile fon fazlasını bir araya getiren bankalar, kâr maksimizasyonu sağlamak amacıyla gelirlerini azami ölçüde artırmak isterler. Bu saikle, temel gelirleri olan faiz ve kâr payı gelirlerinin yanı sıra faiz dışı gelir yaratıcı hizmetlere de son derece önem vermektedirler.

Çalışmada öncelikle bankacılık ile ilgili temel bilgiler ve tarihsel gelişime yer verilmiş olup, bankaların temel gelirleri tanımlanmıştır. İzleyen bölümlerde, faiz dışı gelirleri oluşturan ücret, masraf ve komisyonlar ilişkin güncel mevzuata değinilmiş ve çalışmaya konu yıllarda Türk bankacılık sektörüne ilişkin temel istatistiki bilgilere yer verilmiştir.

Literatürde bankaların faiz dışı gelirlerinin diğer kalemler ile olan ilişkisine yer veren çalışmalar derlenmiş ve hangi unsurların faiz dışı geliri etkilediği aktarılmıştır. Diğer taraftan, literatür ile paralel olarak, Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelirlerinin temel belirleyicileri olabilecek unsurların faiz dışı gelir kalemine etkileri 19 banka ve 11 yıllık veri seti kullanılarak panel veri analizi ile iki model özelinde analiz edilmiştir. Analiz sonucu, net faiz marjı, kredi oranı, aktif kârlılık oranı, öz sermaye kârlılık oranı, varlık büyüme oranı ve sermaye yeterlilik oranı gibi bankalara özgü değişkenler ile enflasyon ve gayri safi yurt içi hasıla değişimlerinin faiz dışı gelir rasyosunu etkilediği ve dolayısıyla faiz dışı gelirin temel belirleyicileri arasında oldukları saptanmıştır. Ayrıca 2020 yılında yürürlüğe giren ücret, masraf ve komisyonlara ilişkin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) düzenlemelerinin kamu bankaları özelinde Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelir rasyosunu etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Faiz Dışı Gelir, Bankacılık Geliri, Aktif Kârlılığı, Öz Sermaye Kârlılığı, Kredi Oranı, Enflasyon, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ABSTRACT

PANEL DATA ANALYSIS OF THE MAIN DETERMINANTS OF NON-INTEREST INCOMES IN THE TURKISH BANKING INDUSTRY

Banks have an active role in meeting the fund demands of those who are short of funds with the supply of funds provided by those with surplus funds. Banks that bring together those with a fund deficit and a surplus of funds want to maximize their income in order to maximize profits. With this motivation, they attach great importance to non-interest income generating services as well as their basic income, interest and dividend income.

In the study, first of all, basic information about banking and historical development are given, and the basic incomes of banks are defined. In the following sections, the current legislation on fees, expenses and commissions that make up non-interest incomes is given and basic statistical information about the Turkish banking sector in the years subject to the study is given.

Studies in the literature, which include the relationship between banks' non-interest incomes and other items, have been compiled and which sources affect non-interest income has been described. On the other hand, in parallel with the literature, the effects of the factors that may be the main determinants of the non-interest income of the Turkish banking sector on the non-interest income were analyzed in two models with panel data analysis using 19 banks and 11-year data sets. As a result of the analysis, it is understood that there is a statistically significant relationship between the non-interest income ratio and the net interest margin, loan ratio, return on assets ratio, return on equity ratio, asset growth ratio and capital adequacy ratio and macro variables such as inflation and gross domestic product changes.

In addition, it has been observed that the Central Bank of the Republic of Turkiye (CBRT) regulations regarding fees, expenses and commissions that entered into force in 2020 affect the primary income ratio of the Turkish banking sector in particular for public banks.

Key Words: Non-Interest Income, Banking Income, Return on Assets, Return on Equity, Loan Ratio, Inflation, Gross Domestic Product

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. İclal Attila'ya, çalışma sürecim boyunca desteğini eksik etmeyen kıymetli eşim ve biricik oğluma teşekkürü borç bilirim.

Olcay DEMİRBOĞA

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

KISALTMA LİSTESİ viii

TABLO LİSTESİ ix

GRAFİK LİSTESİ x

GİRİŞ 11

BİRİNCİ BÖLÜM 13

1. BANKACILIK VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ 13

1.1. Banka Kavramı 13

1.2. Temel Bankacılık Fonksiyonları 15

1.2.1 Fon (Kaynak) Temini Fonksiyonu 15

1.2.2 Fon Aktarım Fonksiyonu 15

1.2.3. Kaydi Para Mekanizmasına Katkı Fonksiyonu 15

1.2.4. Diğer Hizmetler 16

1.3. Bankacılık Tarihine Kısa Bakış 17

İKİNCİ BÖLÜM 21

2. BANKACILIK GELİRLERİ 21

2.1. Faiz Gelirleri 21

2.1.1. Kredilerden Alınan Faizler 21

2.1.2. Bankalardan Alınan Faizler 22

2.1.3. Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler 23

2.1.4. Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler 23

2.1.5. Menkul Değerlerden Alınan Faizler 24

2.1.6. Finansal Kiralama Gelirleri 25

2.1.7. Diğer Faiz Gelirleri 25

2.2. Faiz Dışı Gelirleri 26

2.2.1. Net Ücret ve Komisyon Gelirleri 26

2.2.2. Temettü Gelirleri 27

2.2.3. Ticari Kâr 28

2.2.4. Diğer Faaliyet Gelirleri 28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **29**

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ELDE ETTİĞİ ÜCRET, MASRAF VE KOMİSYONLAR **29**

3.1. Yasal Mevzuat 29

3.1.1. Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2020/7) 30

3.1.2. Bankalarca Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında 2020/4 Sayılı Tebliği 34

3.1.3.Faiz Dışı Gelirlere İlişkin Temel Ekonomik Veriler 38

3.1.3.1. Faiz Dışı Gelirler ile Ana Kalemlerin Görünümü 38

3.1.3.2. Faiz Dışı Gelirin Faiz Dışı Gideri Karşılama Oranı 40

3.1.3.3. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Gelirlerinin Toplam Bankacılık Gelirleri İçindeki Payı 41

3.1.3.4. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Gelirlerinin İşletme Giderlerini Karşılama Oranı 42

3.1.4. Diğer Bankacılık Verileri 43

3.1.4.1. Türk Bankacılık Sektörünün Temel Bilanço Büyüklükleri 43

3.1.4.2. Türk Bankacılık Sektörü- Seçilmiş Rasyolar 45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **47**

4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ FAİZ DIŞI GELİRLERİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ (2011-2021) **48**

4.1. Literatür Çalışması 48

4.2. Ekonometrik Model Kurulması 52

4.2.1. Veri Seti 52

4.2.2. Değişkenlerin Tanımlanması 52

4.3. Ekonometrik Analiz 60

4.3.1. Etki Analizi (Sabit, Rastsal ve Havuzlanmış Etkilerin Tespiti) 62

4.3.2. Ekonometrik Varsayım Testleri (Otokorelasyon ve Farklı Yayılım (Heteroskedasite) 63

4.3.3. Ekonometrik Tahmin Sonuçları 64

SONUÇ VE ÖNERİLER **68**

5.1. Sonuç ve Öneriler 68

KAYNAKÇA **73**

KISALTMA LİSTESİ

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BPP : Bankalararası Para Piyasası

EFT : Elektronik Fon Transferi

ENF : Enflasyon

FAST : Fonların Anlık ve Sürekli Transferi

FDRG : Faiz Dışı Gelir Rasyosu

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

KRD : Kredi Oranı

SYO : Sermaye Yeterlilik Oranı

ROA : Aktif Karlılık Oranı

ROE : Öz Sermaye Kârlılık Oranı

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TL : Türk Lirası

TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

VAR : Varlık Büyüme Oranı

VUK : Vergi Usul Kanunu

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Finansal Tüketici Ücret Tebliğinde Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri 32
Tablo 2. Ticari Müşteri Ücret Tebliğinde Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri 36
Tablo 3. Faiz Dışı Gelirlere İlişkin Temel Ekonomik Görünüm 39
Tablo 4. Türk Bankacılık Sektörün Temel Bilanço Büyüklükleri 44
Tablo 5. Türk Bankacılık Sektörü Temel Rasyoları- 1 46
Tablo 6. Türk Bankacılık Sektörünün Temel Rasyoları- 2 47
Tablo 7. Analizde Yer Verilen Bankalar 52
Tablo 8. Analizde Yer Alan Değişkenler 57
Tablo 9. Tanımlayıcı İstatistik 58
Tablo 11. Çapraz Korelasyon Katsayıları 61
Tablo 12. Sabit, Rastsal ve Havuzlanmış Etkilerin Tespiti 63
Tablo 13. Ekonometrik Varsayım Test Sonuçları 64
Tablo 14. Tahmin Sonuçları 65

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1. Faiz Dışı Gelir Kalemlerinin Kompozisyonu 40
Grafik 2. Faiz Dışı Gelirlerin Faiz Dışı Giderleri Karşılama Oranı 41
Grafik 3. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmet Gelirlerinin Toplam Gelirlerdeki Payı 42
Grafik 4. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmet Gelirlerinin İşletme Giderlerini Karşılama Oranı 43

GİRİŞ

Bankalar, fon açığı olanların fon taleplerini, fon fazlası olanların sağladığı fon arzı ile karşılanmasına olanak sağlayan son derece önemli bir role sahip kuruluşlardır. Ayrıca bankaların varlık sebebi gelir elde etmek suretiyle kâr maksimizasyonu sağlamaktır. Kâr maksimizasyonu için gelirlerin de maksimize edilmesi gerekmektedir. Bankalar, ana faaliyetleri gereği faiz geliri ve kâr payı elde etmekte olup, diğer yandan faiz dışı gelir elde edebildikleri bankacılık hizmetleri de sunmaktadırlar. Böylece gelir çeşitliliği sağlayarak olası gelir kayıplarını en aza indirmeyi hedeflemektedirler.

Tezin birinci bölümünde, bankacılık ve bankacılık sisteminin tarihsel gelişimi hakkında bilgilere yere verilmektedir. Bu bölümde, kısaca banka kavramı ve bankaların temel fonksiyonları ele alınmış olup, Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

İzleyen bölümde faiz ve faiz dışı işlemlerine ilişkin, bankaların elde ettikleri gelir kalemlerine yer verilmiştir. Ayrıca bankaların faiz gelirlerinin alt kalemlerine yer verilmiş sonrasında ise faiz dışı gelir kalemlerin hangi alt kalemlerden oluştuğuna değinilmiştir. Bankaların finansal tablolarında yer alan faiz dışı gelir kalemleri ile bu gelirleri kapsamındaki ücret, masraf ve komisyonlar ile diğer faiz dışı gelirleri incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, ticari müşterilerden ve finansal tüketicilerden alınabilecek ücret, masraf ve komisyonların yasal mevzuatı hakkında kapsamlı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, bankaların ticari müşterilerden ve finansal tüketicilerden elde edebileceği ücretler hakkında Tebliğlerde yer alan temel ücret kalemlerine değinilmiş olup, sınırlama getirilen kalemler ile serbestçe belirlenebilen ücret kalemleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde faiz dışı gelirlere ilişkin temel ekonomik görünüm ve ücret, masraf ve komisyonların toplam gelir içindeki payı analiz edilen yıllar itibarıyla gösterilmiştir. Diğer yandan, Türk bankacılık sektörünün diğer finansal bilgilerine değinilmiş ve seçilmiş bazı rasyolara ilişkin yıllar itibarıyla değişimler incelenmiştir.

İzleyen bölümde çalışmanın temelini oluşturan Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren seçili bankalara ait 2011-2021 yılları arasındaki veriler ışığında faiz dışı gelirlerinin temel belirleyicilerinin neler olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, faiz dışı gelirler ile ilgili literatüre değinilmiştir. Diğer taraftan, ekonometrik modeller kurulmuş, veri seti ve değişkenler tanımlanmıştır. Ayrıca, ekonometrik analiz kapsamında etki analizleri yapılmış,

değişkenler arasında otokorelasyon ve farklı yayılım olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan testlerin ardından modeller tahmin edilmiş ve tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

Son bölümde ise ekonometrik analizler sonucu ortaya çıkan sonuçlara yer verilerek, Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelirlerinin temel belirleyicilerine ilişkin ortaya çıkan sonuçlar ve öneriler ortaya konmuştur.

Çalışmada, bankalara özgü finansal değişkenler ile ekonomiye etki eden makro değişkenler olan enflasyon ve büyüme gibi unsurların bankaların faiz dışı gelirleri üzerindeki etkisi incelenecek ve bu değişkenlerin faiz dışı gelirlerin temel belirleyicileri olup olmadığı analiz edilecektir. Böylece bankaların dönemler itibarıyla net faiz marjlarının düşük olduğunda gelirlerinde yaşanacak düşüşü telafi noktasında faiz dışı gelirlerini artırmaları için hangi etmenleri dikkate alabilecekleri ortaya konacaktır. Ayrıca, bankacılık sektörüne ilişkin mevzuat seti geliştirilirken düzenleyici kurumların bankaların faiz dışı gelirlerini etkilemesi muhtemel politikaların neler olabileceği hususunda literatüre katkı sunulabileceği değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BANKACILIK VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Banka Kavramı:

Bankalar, özel ve kamu işletmeleri ve kişilerin kendi faaliyet alanlarında ihtiyaçlarını karşılayan finansal kuruluşlardır. Diğer bir ifadeyle, bankalar mevduat toplayıp, fon açığı alanlara kredi veren ekonomik birimlerdir. Bankalarca ekonomik birikimlerin elde ettiği birikimler toplanır, elde edilen varlıkları değerlendirilir, bunun sonucunda ise mudilere faiz ödemesi yapılır ayrıca müşterilerin talepleri doğrultusunda ödemelere aracılık hizmeti sunulur (Parasız, 2005).

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 4 üncü maddesinde bankaların hangi alanlarda faaliyet gösterebileceği yer almaktadır. Söz konusu Kanun maddesinde "*Bankalar, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilirler:*

a) Mevduat kabulü.

b) Katılım fonu kabulü.

c) Nakdî, gayrinakdi her cins ve surette kredi verme işlemleri.

d) Nakdî ve kaydi ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri.

e) Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri.

f) Saklama hizmetleri.

g) Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri.

h) Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri.

i) Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin,

birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri.

j) Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri.

k) Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri.

l) Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri.

m) Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri.

n) Yatırım danışmanlığı işlemleri.

o) Portföy işletmeciliği ve yönetimi.

p) Hazine Müsteşarlığı ve/veya Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı.

r) Faktöring ve forfaiting işlemleri.

s) Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık.

t) Finansal kiralama işlemleri.

u) Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri.

v) Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.

Mevduat bankaları birinci fıkranın (b) ve (t), katılım bankaları (a), kalkınma ve yatırım bankaları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiremezler." hükmüne yer verilmiştir. Söz konusu Kanun hükmü ile Türk bankacılık sektörünün faaliyet alanları detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Buna göre, bankalar geniş bir yelpazede, ana faaliyetlerinin yanında bankacılık hizmetleri ve diğer hizmetleri de sunarak faiz dışı gelirler elde edebilmektedir.

1.2. Temel Bankacılık Fonksiyonları:

Bankaların fonksiyonlarını dört ana başlıkta ele almak mümkündür. Söz konusu temel fonksiyonlar; fon (kaynak) temini, temin edilen fonların fon açığı olanlara kullandırılması, kaydi para yaratılması mekanizmasına katkı ve diğer sunulan bankacılık hizmetleri olarak sınıflandırılabilir.

1.2.1 Fon (Kaynak) Temini Fonksiyonu:

Bankalar fon açığı olanların ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikle fon (kaynak) temin etmek zorundadır. Fon teminini sahip olduğu öz kaynaklarından sağlayabildikleri gibi borçlanma mekanizmasıyla yabancı kaynak temin ederek de karşılayabilmektedirler. Bankanın öz kaynakları (öz sermaye) temelde; ortaklardan temin edilen sermaye, yedek akçeler ve geçmiş yıllardan devreden kârlardan elde edilmektedir. Ortaklardan elde edilen sermaye kalemi öz kaynakların temel unsurudur. Yedek akçe kalemi ise özetle dağıtılamayan kâr olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan, bankalar fon temininde daha çok yabancı kaynaklardan faydalanmaktadır. Yabancı kaynaklar bankalarca borçlanma yoluyla bilançolarına ekledikleri bir kalemdir. Bu kaynaklar, TCMB'den temin edilen fonlar ile tasarruf sahiplerinden elde edilen mevduatlar olarak ifade edilebilir.

1.2.2 Fon Aktarım Fonksiyonu:

Bankaların diğer önemli fonksiyonu ise fon ihtiyacı olanların taleplerini karşılamaktır. Bankalar fonlarını belirli yöntemlerle aktarmaktadır. Fon aktarımları temel olarak fon talep edenlere kredi verme suretiyle olmaktadır. Kredi, bankalarca belirli bir tutarın belirli bir vadede geri ödenmek suretiyle fon talep edenlere verilmesi olarak ifade edilebilir. Bu krediler, nakdi ve gayri nakdi kredi olarak sunulabilmektedir. Nakdi kredi, kredinin belirli bir vade için belirli bir faiz oranından nakit olarak sunulması iken, gayri nakdi kredi ise nakit bir tutar yerine fon talep edene teminat mektubu, aval, ciro işlemi gibi işlemlerden oluşmaktadır. Bankalar fon taleplerini karşılamak karşılığında çeşitli gelirler elde etmektedir. Bu gelirlerin başında faiz gelirleri ile faiz dışı gelirlerini oluşturan ücret, masraf, komisyon vb. gelirler gelmektedir.

1.2.3. Kaydi Para Mekanizmasına Katkı Fonksiyonu:

Kaydi para, bankaların borç veya alacak hesaplarına kayıt edilmek suretiyle maddi bir varlığı olmayan ödeme fonksiyon olarak ifade edilmektedir. (Babuşçu, 2000). Bankalar kaydi

para mekanizmasında çok önemli bir rol üstlenmektedirler. Klasik para arzı TCMB tarafından banknot ihracı ile olurken, bankalar mevduat ve kredi yoluyla para arzı yaratmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, emisyon yaratılarak değil, bankacılık faaliyetleri yoluyla kaydi para mekanizmasına bankalarca katkı sunulmaktadır. Bu yöntemle fiziksel bir para yaratılmaz iken hesaben bir mevduat kredi döngüsü ile bankalarca kaydi para mekanizmasına katkı sağlanmaktadır. Bankalar mevduatlarını kredi ve diğer bankacılık ürünlerine dönüştürdükleri ölçüde kaydi para mekanizmasına etki etmektedir. Bir başka deyişle, bankaların sundukları ürün çeşitliliği arttıkça yaratılan kaydi para miktarı da o ölçüde artmaktadır.

1.2.4. Diğer Hizmetler:

Bankaların esas faaliyetlerini oluşturan fon toplanması ve toplanan fonların fon açığı olanlara sunulmasının yanında söz konusu ana faaliyetleri dışında kalan diğer bankacılık hizmetleri de müşterilere sunulmaktadır. Özellikle gelir çeşitliliğini artırmak isteyen ya da gelirlerini artırmak isteyen bankalar günümüzde teknolojik gelişmelerin de yardımıyla sundukları hizmetlerin çeşitliliği artırmak ve artan rekabet ile birlikte hizmet farklılaşmasına gidebilmektedir. Ana faaliyetleri olan kredi verme ve mevduat toplama hizmetleri dışında bankalar para ve fon transfer hizmeti, kredi kartı sunulması, kiralık kasa hizmeti, fatura- vergi vb. aracılık hizmeti, sermaye piyasalarında işlem yapılması için aracılık hizmeti, kambiyo işlemleri hizmeti vb. hizmetleri hem ticari müşterilerine hem de finansal tüketicilere sunmaktadır.

Bankaların bahsi geçen fonksiyonlarının ekonomik etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir. Buna göre;

- Bankalar, kredi faaliyetleri ile ekonomide servet dağılımına ve gelir dağılımına etki edebilmektedir. Ayrıca mevduatların verimli kullanılmasına katkı vererek kaynak kullanımda etkinliğin artmasına, büyüme ve kalkınmaya azami katkı sağlamaktadır.
- Farklı kredilendirme ve ödeme yöntemleriyle ulusal ve uluslararası boyutta ticarete direk katkı sunulmaktadır.
- Bankalar; denetleme mekanizmaları, müşteri seçimi, selektif kredi mekanizması, aktarım mekanizmasına katkıları ile başta TCMB olmak üzere ekonomide karar alıcı mercilerin etkin politika yürütebilmesi bakımından son derece kritik bir rol üstlenmekte ve finansal istikrarın tesisi ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

1.3. Bankacılık Tarihine Kısa Bakış

Tarihi ilk medeniyetlerine kadar dayandığı bilinen bankacılığın, modern bankacılık anlamında bilinen ilk örnekleri Mısır ve Ortadoğu'ya kadar uzanmaktadır. Yakın tarihe bakıldığında İtalyan şehir devletleri özellikle Venedik bankacılık tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Diğer taraftan, 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kurulmasının ardından, 1637 yılında Venedik Bankası'nın faaliyete başlaması ve 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası'nın kurulması ile Avrupa'da bankacılık faaliyeti gelişmeye başlamıştır. O dönemde bankalar daha çok kendi kaynaklarını kullanarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 19 uncu yüzyılda Avrupa'da faaliyet gösteren banka sayısı artmış ve 20 nci yüzyılda bankacılık faaliyetleri kapitalizmin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte işlevini artırmıştır. Bu dönemde sermaye araçlarının ihracına aracılık, mevduat toplama ve reeskont vb. hizmetler bankaların yürüttüğü temel faaliyetlerdir. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelere katkı sunulması maksadıyla kalkınma bankacılığı adı altında yeni bankalar ile Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlar faaliyete başlamışlardır (Aydın, 2006: 22).

1.3.1. Türkiye'de Bankacılık Sisteminin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı paralar ile Osmanlı parası arasındaki değişim sarraflar tarafından yapılmaktaydı. İstanbul Bankası (Banque de Konstantinople) 1847 yılında kurulmuş ve böylece ilk defa bir banka tarafından dış ödeme faaliyetleri üstlenilmiştir (Kuyucak, 1948: 154). İzleyen dönemde, aracılık faaliyetleri gerçekleştirilmek amacıyla İngiliz sermayesi ile 1863 yılında Osmanlı Bankası kurulmuştur. 4 Şubat 1863'te Sultan Abdülaziz tarafından bankanın 22 maddelik imtiyaz sözleşmesini imzalanmış ve bankaya banknot ihraç etme imtiyaz yetkisi verilmiştir. Banka her ne kadar milli banka olarak kurulmuş olsa da İstanbul'da kurulan bir anonim şirket statüsünde değildir (Ortabağ, 2018: 40). Ayrıca 1925 yılına kadar merkez bankası görevi Osmanlı Bankasınca ifa edilmiştir (Yazıcı, 2013: 4- 5). Banka daha sonra faaliyetlerini ticari banka olarak sürdürmüştür ve 2001 yılında Garanti Bankası ile birleşmiştir.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında, dönemin ilk yıllarında 35 adet banka faaliyet göstermiştir. Bunların 22'si yerli sermayeli iken 13 adet banka ise yabancı sermayelidir. Bu bankaları önemli bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kurulmuşlardır. Cumhuriyetin ilk on yılında banka sayısı 57'ye yükselmiştir. Bu dönemde yerli sermayeli banka sayısı artarken yabancı sermayeli banka sayında bir düşüş ortaya çıkmıştır.

Bu dönemin bankacılık alanındaki en önemli gelişmelerinden biri ise TCMB'nin kurulması olmuştur. TCMB, 30 Haziran 1930'da 1715 sayılı Kanun ile kurulmuş ve emisyon yetkisi Osmanlı Bankası'ndan alınarak TCMB'ye devredilmiştir.

1933-1944 döneminde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve sonrasında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında devletçilik ilkesiyle temel ihtiyaçların ülke içinde üretilmesi amaçlanmıştır. Kamu bankaları 1930 yılında başlayan ve 15 yılı kapsayan bu dönemde devletçilik ilkesi kapsamında, özel kanunlarla faaliyetlerine başlamışlardır. Aynı dönemde kurulmuş olan kamu bankalarının bazıları; Sümerbank, Belediyeler Bankası, Etibank, Denizbank, Halk Bankası ve Halk Sandıkları'dır. Kamu bankalarının özellikle yerli üretime destek vermesi ve temel girdilerin yurt içinde üretilebilmesine imkân tanıyacak şekilde finansal destek sağlamaları temel hedef olarak belirlenmiştir.

1945 ile 1960 yıllarını kapsayan dönemde ise sanayileşme çabalarında özel sektörün desteklenmesi gayesine yönelik olarak özel bankaların faaliyete başladıkları görülmektedir. Bu dönemde, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, Vakıflar Bankası, Şekerbank ve Pamukbank başta olmak üzere pek çok banka faaliyete başlamıştır. Bu dönemde faaliyet gösteren banka sayısı 62'ye yükselmiştir.

1960 ile 1980 yılları arasında ise ithal ikameci politikalar çerçevesinde devletin ekonomiye daha müdahil olduğu, özel sektör ile birlikte kamu iktisadi teşebbüslerinin de varlığında sanayi girdilerinin yurt içinde üretilmesi saikiyle karma ekonomik model tercih edilmiştir. Bu amaçla söz konusu dönemde turizmin desteklenmesi amacıyla Turizm Bankası, sınai teşebbüslere finansman sağlanması amacıyla Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, madencilik sektörünün finansmanı için Türkiye Maden Bankası ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası gibi bankalar kurulmuştur. Bu dönemde ticaret bankalarının büyük bir kısmı holding bankacılığı faaliyetlerine yönelmiş ve devlet tarafından söz konusu bankalara teşviklerde bulunulmuştur (Dinçer 2006: 85).

1980 yılı sonrasında ülkemizde, global ölçekte liberal ekonomik modellerin yükselişe geçmesi ile ithal ikameci politikalar terk edilerek serbest piyasa modeline uygun adımlar atılmıştır. Özellikle 24 Ocak 1980 tarihli Ekonomik İstikrar ve Dönüşüm Programı ile ülkemizde de dışa açık bir ekonomi modeli kurgulanmıştır. Bu model ülkemizde bankacılık sektörünü de doğrudan etkilemiştir. Serbest piyasa ekonomisi modelinin devreye alınması ile banka kuruluşları kolaylaştırılmış olup bu dönemde pek çok yerli ve yabancı sermayeli banka

kurulmuştur. Söz konusu dönemde faizlerin serbestçe piyasada belirlenmesi ile bu dönemde mevduat ve kredi faizlerinde artışlar yaşanmıştır. Bankalar müşteri kaybı yaşamamak adına müşterilerine yüksek faizli getiriler sunmuş ve bu durumda giderek artış gösteren rekabet sonucu mevduat bankalarından yüksek faiz sunanların bazıları 1982-1984 yılları arasında bankacılık sisteminden çıkmak durumunda kalmıştır (Dinçer 2006: 86).

Diğer taraftan, faiz oranını piyasada serbestçe belirleniyor olması bankalar ile banker arasında rekabete yol açmış ve 1981 yılında bankerlere mevduat toplama yasağı getirilmesi ile çok büyük sayıda banker iflas ederek bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiş ve 1983 yılında TCMB tarafından faizlere sınırlama getirilmiştir. Bu dönemde sermaye piyasalarının düzenlenmesi amacıyla Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmış, 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğü girmiş ve 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyetine başlamıştır. Ayrıca 1987 yılına gelindiğinde TCMB'ce açık piyasa işlemleri, 1988 yılı itibarıyla döviz efektif piyasası faaliyete başlanmıştır. Ayrıca 1989 yılında altın piyasası kurularak döviz işlemlerinde ve döviz mevduatlarında serbestlik tanınmıştır. (Er 2009: 138).

1991 yılında Körfez krizi ile birlikte ülkemizde ekonomik görünümde bozulmalar yaşanmış ve bu durum bankacılık sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisi ile yurt dışına döviz çıkısının hızlanması, yüksek faiz ile fon ihtiyacının karşılanmak zorunda olması, yüksek enflasyon ve mali dengelerdeki bozulmalar neticesinde 1994 yılında ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizde bazı bankaların faaliyetleri sona ermiş ve kriz ile birlikte 5 Nisan 1995 tarihinde alınan ekonomik kararları devreye alınmıştır.

IMF ile 1999 yılı sonunda 3 yıllık stand-by antlaşması imzalanmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde ortaya çıkan ekonomik krizler neticesinde, İstikrar Programının uygulama imkânı ortadan kalkarken, enflasyonla mücadelede sabit kur rejimine dayalı bir strateji yürütülmüştür. Ancak Mart 2001'de bu programa son verilerek, yeni bir programa ortaya konulmuştur (Karabulut, 2002:160-165). Bu dönemde yaşanan krizlerin de etkisiyle 31 Ağustos 2000'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) faaliyete başlamıştır. 2000 ve 2001 krizleri neticesinde o dönemde aralarında Toprak Bank, Kent Bank, Ulusal Bank gibi bankaların bulunduğu pek çok banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir. Bu dönemde sektördeki banka sayısı 61'den 48'e düşmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2007 yılında konut piyasasında ortaya çıkan sorunlar küresel boyutta etkisini artırmış ve küresel çapta bir finansal kriz ortamı doğmuştur.

Dünyada büyük bankaların iflasları görülmekle birlikte küresel ölçekte bir güven sorunu da hasıl olmuştur. Söz konusu kriz ülkemizde diğer sektörlerde olduğu gibi finans sektörünü de son derece olumsuz etkilemiştir. İzleyen yıllarda kriz etkisinin hafiflemesi ile birlikte bankacılık sektörü de toparlanmaya başlamıştır. Önce Basel II kriterleri, ardından 2013 yılına gelindiğinde Basel III kriterleri kapsamında yeni düzenlemeler getirilmiştir. İzleyen yıllarda katılım bankaları ve diğer bankaların da faaliyete başlamaları sonrasında ülkemizde 2023 yılı itibarıyla bankacılık sektöründe 57 adet banka faaliyet göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK GELİRLERİ

Bankacılık sektörünün temel faaliyet alanı, fon fazlasına sahip olanlardan fon açığı olanlara kredi mekanizması vasıtasıyla fon aktarımını sağlamak ve bu faaliyetler sonucunda da çeşitli kalemler altında gelirler elde etmektir. Bu noktada, Bankaların esas amacı sürdürülebilir gelir etmekle birlikte kârı sürdürülebilir kılmaktır. Bu kapsamda, bankaların elde ettiği asli gelir kalemi çoğunlukla kredilerden elde edilen faiz geliri olarak kabul edilmektedir. Faiz gelirinin yanı sıra bankacılık faaliyetleri kapsamında bankalarca faiz dışı gelirler de elde edilmekte ve elde edilen bütün gelirler finansal tablolara yansıtılmaktadırlar. Bu bölümde bankacılık sektörünün gelirlerinin temeli olan faiz gelirleri ile faiz dışı işlemlerden elde edilen gelirlere değinilecek olup, faiz dışı gelirlerin hangi alt kalemlerinden oluştuğu ve söz konusu gelir kalemlerinin sınıflandırılmasına yer verilecektir.

2.1. Faiz Gelirleri

Bilindiği üzere, görev faaliyetlerinin gereği olarak bankaların en temel bankacılık ürünü kredilerdir. Bu bağlamda, kredilerden elde edilen faiz gelirleri ise bankaların ana faaliyet gelirlerini oluşturmaktadır.

Akgüç'e (2012) bankaların önde gelen kârlılık göstergelerinden biri olan net faiz gelirinin tam olarak hesaplanabilmesi için kur farklarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Bankaların açık veya uzun döviz pozisyonları, kurların değişimiyle birlikte bankaların avantajına veya dezavantajına olabildiği için bu şekilde oluşan kâr veya zararlar da kambiyo işlemleri olarak ile finansal tabloların faiz dışı gelir ya da gider hesaplarında izlenmektedir.

Bankalar faiz gelirlerini; kredilerden alınan faizler, bankalardan alınan faizler, para piyasası işlemlerinden alınan faizler, zorunlu karşılıklardan alınan faizler, menkul değerlerden alınan faizler, finansal kiralama gelirleri ve diğer faiz gelirlerinden elde etmektedirler.

2.1.1. Kredilerden Alınan Faizler

Şakar'a göre (2006) kredi kavramı temel olarak belirli bir miktar para veya mal gibi değerlerin belirli bir vade sonunda geri ödenmesi vaadi ile bir faiz karşılığında müşterilere

verilmesi biçiminde ifade edilmektedir. Kredinin en önemli fonksiyonlarından biri atıl fonların, sermaye veya tasarruf sahiplerince fon açığı olanlara sunulmasını sağlamaktır. Diğer taraftan, gelir etkisi yaratılmak suretiyle kaynak akışkanlığının sağlanması yoluyla kredilerin ekonomik faaliyetlerin derinleşmesine, ticari faaliyetlerin artırılmasına doğrudan etki ettiği ifade edilebilmektedir.

Bankalarca kredi işlemlerinden elde edilen faiz geliri ve komisyon tutarlarının kâra dönüştürülmesi suretiyle faaliyet gelirleri elde edilmekte ve elde edilen gelirler tekrar kredi kullandırım faaliyetlerinde kullanabilmektedirler. Diğer taraftan, kredi talep edenin geliri, güven unsuru, zaman ve risk algısı gibi faktörler kredi faizleri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Ayrıca, zaman koşulu risk koşulu ile doğrudan bağlantılıdır ve kredinin zamanı artıkça risk de artmaktadır.

Bankalar kredi talep eden müşterilerine farklı türlerde kredi seçenekleri sunabilmektedir. Taşıt, konut ve ihtiyaç kredileri başlıca sunulan kredilerdir (Çayır, 2015, s.23-35).

Banka muhasebesi bakımından ele alındığında, bankalarca kullandırılan krediler banka bilançosunun aktif bölümünde gösterilmektedir. Bankalarca kullandırılan krediler, öz kaynaklar, yabancı kaynaklar ve teknik kredi kaynakları gibi farklı kanallardan finanse edilmektedir. Öz kaynaklar kalemi, yabancı kaynaklar ve teknik kredi kaynakları banka bilançosunun pasifinde yer almaktadır.

Diğer yandan, tüketici kredileri, ticari krediler, taşıt kredileri, bireysel ve ticari kredi kartları, faktoring alacaklarından alınan faizler, mali kesime verilen krediler, ihracat kredileri, ihtisas kredileri, fon kaynaklı krediler, yurtdışı kredileri, kredili mevduat hesapları gibi ürünlerden elde edilen faiz gelirleri bankaların kredi mekanizması ile elde ettiği başlıca gelir kalemlerdir.

2.1.2. Bankalardan Alınan Faizler

Nakit fazlası olan bankalar ile kısa vadeli nakit ihtiyacı olup söz konusu ihtiyacını uzun dönemli varlıklarını elden çıkarmadan karşılamak isteyen diğer bankalar, TCMB vasıtası ile Bankalararası Para Piyasasında (BPP) bir araya gelerek ihtiyaç duyulan fon transferlerini gerçekleştirebilmektedir. Bu bakımdan, bankaların kendi aralarında borç alışveriş işlemleri

neticesinde gün sonunda elde ettikleri faizler bankalardan alınan faizler olarak ifade edilmektedir.

2.1.3. Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler

TCMB ve Borsa İstanbul A.Ş. vasıtasıyla borç karşılığında başka bir bankaya verilen Türk lirası veya yabancı para cinsinden elde edilen faizler para piyasası işlemlerinden alınan faizler olarak ifade edilebilmektedir.

BPP işlemleri başlıca aşağıdaki gibidir:

- Türk Lirası Depo İşlemleri: İşlem günü içinde karşılıklı borç alıp vermek isteyen bankalara TCMB aracılığıyla sağlanan fon aktarımı işlemleridir.

- Geç Likidite Penceresi: Nihai kredi merci sıfatıyla bankalara geçici likidite ihtiyaçlarını karşılamaları için TCMB tarafından teminatları karşılığında Türk lirası cinsinden borçlanma imkânı sunulmasıdır. Bu hizmet borç almak isteyen ancak diğer bankalardan gereken likiditeye erişemeyen bankalara verilmektedir.

- Türk Lirası Depo Alım İşlemleri: Gün içinde TCMB tarafından ilan edilen faiz oranlarından Türk lirası borç almak veya borç vermek isteyen bankaların belirli vadeler için TCMB ile gerçekleştirdikleri işlemleridir.

- Gün İçi Limit İşlemleri: Bankaların acil Türk lirası cinsinden fon ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve ödeme sisteminde meydana gelebilecek olası tıkanıklıkların giderebilmesi saikiyle, gün içinde TCMB tarafından sağlanan Türk lirası cinsinden borçlanma imkânıdır.

Sözü edilen kalemlerin dışında TCMB ve bankalar döviz depoları, efektif depolar, yabancı devlet tahvil ve bonoları, devlet iç borçlanma senetleri aracılığıyla işlem yapmaktadır (TCMB, 2007).

2.1.4. Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler

Zorunlu karşılık oranı, banka ve diğer finansal kuruluşların bilançolarında yer alan kredi, mevduat ve benzeri yükümlülüklerine karşılık merkez bankasında tutulan rezerv miktarını zorunlu karşılık oranı veya munzam karşılık oranı olarak ifade edilmektedir. Bu oran, yükümlülüklerin çeşidine, vadesine ve para birimine göre farklılaşabilmektedir (TCMB, 2019).

Diğer taraftan, zorunlu karşılık oranı merkez bankaları tarafından bir para politikası aracı olarak kullanılabilmektedir.

Bankalarca TCMB nezdinde tutulan zorunlu karşılıklardan faiz geliri elde edilmektedir. Bankaların iflas etme ihtimaline karşı bir teminat niteliğinde uygulamaya konan bu araç aynı zamanda TCMB tarafından piyasa likiditesinin kontrol edilmesine olanak sağlayan bir para politikası aracı olarak kullanılmaktadır. TCMB, 2010 yılının son çeyreğinden itibaren zorunlu karşılıkları aktif bir şekilde politika aracı olarak kullanmaktadır (TCMB, 2019).

Bankaların bilançosunda yer alan ve zorunlu karşılık ayrılması gereken kalemler şöyledir (TCMB, 2017):

Toplanan mevduatlar, repo işlemlerinden elde edilen fonlar, kullanılan krediler, piyasaya sürülmüş menkul kıymetler, sermaye haricindeki borçlanma araçları, yurt dışı merkeze yükümlülükler, kredi kartı ödemesinden doğan borçlar ve ödünç alanların fonları.

TCMB zorunlu karşılık oranını değiştirmek suretiyle bankaların likidite miktarını değiştirebilmektedir. Zorunlu karşılık oranının düşürülmesi ile bankaların likiditesi artırılarak bankalara daha uygun maliyetle kredi yaratma opsiyonu sağlanabilmektedir.

2.1.5. Menkul Değerlerden Alınan Faizler

Genel itibarıyla alım-satım amaçlı finansal varlıklar, gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılan finansal varlıklar, satılmaya hazır finansal varlıklar ve vadeye kadar elde tutulacak yatırım kalemleri gibi menkul değerlerden elde edilen gelirlerdir. Menkul kıymetlerin satışı ve maliyeti arasında oluşan fark, faiz geliri olarak menkul değerlerden alınan faiz hesabında takip edilmektedir. Ancak menkul değer satış fiyatı, elde çıkarılan tarihindeki maliyetinden daha yüksek ise bu fark farklı bir hesapta izlenmektedir (Ceco,2017, s.37).

Söz konusu faiz kalemi, menkul kıymetlerden edinilen faiz gelirlerinin, bankanın net faiz geliri edinmeye çalışması faaliyeti ile zıt düşmesi nedeniyle menkul kıymetlerden elde edilen faiz gelirlerinin, faiz dışı gelir kaynağında gösterilmesi gerekliliğini akla getirmektedir. Halihazırda menkul kıymetin satış fiyatı ile itfa maliyeti arasındaki fark, faiz dışı gelir kalemi olarak izlenmekle birlikte, değerleme tarihi ile elde etme maliyeti arasındaki değer farkı ise faiz geliri şeklinde değerlendirilmektedir (Atik, 2013).

2.1.6. Finansal Kiralama Gelirleri

Bu gelir kalemi, finansal kiralama faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan Türk lirası ve yabancı para cinsi faiz gelirlerinden meydana gelmektedir. Finansal kiralama yöntemi, sözleşme süresi boyunca yatırım malı olarak kullanılan bir aracın leasing şirketi tarafından belirlenen kira bedelinden kiracının kullanım hakkı elde etmesini sağlayan bir finansman türüdür (Ceco,2017, s.37).

Finansal kiralama faaliyetlerindeki kur farkı ve faiz gideri Vergi Usul Kanunu (VUK) Genel Tebliği'nde düzenlenmiştir. İktisadi kıymetin satın alınması sırasında Türk lirası veya yabancı para cinsinden kredi kullanılması durumunda iktisadi varlığı kiralayan şirketlerce ilk yıl için ödenen kur farkı ve faiz gideri, sözleşme yapılmadan önce iktisadi kıymetin maliyetine eklenebilecektir. Söz konusu bedel maliyete eklenemezse izleyen yıllarda gider olarak kaydedilmektedir (Söyler, 2007).

Aşağıdaki mallar finansal kiralama kapsamında değerlendirilmektedir (Ziraat Leasing, 2017):

-Fabrika, depo, tarla, arsa vb. ticari amaçla kullanılan gayrimenkul çeşitleri,

-Traktör, biçerdöver, tarım ve balyalama makinesi vb.

-İş ya da inşaat makineleri,

-İmalat makineleri ve üretim hatları,

-Matbaa ve ambalaj makinesi,

-Tıbbi cihazlar ve hastane ile ilgili donanımlar,

-Tekstil makineleri,

-Isıtma, soğutma ve havalandırma ekipmanları,

-Ses-görüntü sistemleri.

2.1.7. Diğer Faiz Gelirleri

Bankalarca bahsi geçen faiz gelirleri yanı sıra bilançolarında diğer faiz geliri adı altında izlenen faiz gelirleri de mevcuttur. Önceki yıllarda elde edilmeyen ve karşılık ayrılan gelir kalemlerinin cari dönemde tahsil edilen kısımlar diğer faiz geliri kalemine dahil edilebilmektedir.

2.2. Faiz Dışı Gelirleri

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından banka bilançolarında yer verilen faiz dışı gelirlerinin hesaplanma biçimi aşağıdaki gibidir:

Faiz Dışı Gelir = Net Ücret ve Komisyon Geliri/Gideri + Temettü Geliri + Ticari Kâr/Zarar + Diğer Faaliyet Geliri (TBB, 2016).

Bankalarca faiz gelirlerine ilave olarak rekabetçi faktörlerin de etkisiyle sigortacılık ürünleri, finansal araçlar, fon yönetim hizmeti vb. hizmetleri sunmak suretiyle farklı hizmetlerden de gelir edilmektedirler.

Faiz dışı gelirler kapsamında ücret ve komisyonlardan elde edilen gelirler açısından, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 4 üncü maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında bankaların elde edebilecekleri ücret, masraf ve komisyonlar ilişkin düzenlemeler TCMB tarafından yapılmaktadır. Buna kapsamda, 7 Mart 2020'de yürürlüğe giren "Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ"de bankalarca finansal tüketicilerden alacakları ücret ve komisyonlar 5 ana başlıkta 17 kalemden oluşmaktadır. Diğer taraftan, bankalarca ticari müşterilerden alınabilecek ücret, masraf ve komisyonlar ise, 10 Şubat 2020 tarihinde TCMB'nin yayınladığı "Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" hükümlerine göre 4 başlık ve 53 kalemden oluşmaktadır. Söz konusu düzenlemelerde yer verilen ücret kalemlerinin dışında bankalarca ücret alınamamaktadır. Buna göre, ücret alınamayan bazı ücret kalemleri ise şu şekildedir; bozuk para tümleme ücreti, hesap bakım ücreti, hesap cüzdanı yazdırma ücreti, banka kartı ücreti, kiralık kasa ziyaret ücreti, hesap açma-kapama ücreti.

Ayrıca, bankaların hizmet ücreti, sermaye piyasası faaliyetleri ile finansal varlık alım-satımı, krediler ve gayri nakdi kredi işlemleri gibi faaliyetleri ve komisyon ücretleri de faiz dışı gelir kalemleridir. Bankaların gelir tablolarında ise faiz dışı gelir kalemleri, net ücret ve komisyon gelirleri, temettü gelirleri, ticari kâr ve diğer faiz dışı gelirler olarak dört ana kategoride izlenmektedir.

2.2.1. Net Ücret ve Komisyon Gelirleri

Bankacılık işlemleri neticesinde bankalarca sunulan hizmetler ve kredilere karşılık ücret, masraf ve komisyon kalemlerinden gelir elde edilmektedirler. Aydın'a (2000) göre, bankalar daha çok ticari işletmelere yönelik nakit çıkışı gerektirmeyen gayrinakdi kredi

işlemleri için komisyon gelirlerini sürekli artırmayı amaçlamaktadır. Piyasa koşullarında ticari krediler veya bireysel krediler için faiz oranları bankalar için yakınsayacağından, ortaya çıkacak rekabet gücü ve farklılaşmanın krediler için uygulanan ücret komisyon tutarında gerçekleşmektedir.

Bankaların finansal tüketiciler ve ticari müşteriler ile yapacakları işlemlerden elde ettiği ücret, masraf ve komisyonlara ilişkin yasal mevzuata ilerleyen bölümde ayrıca yer verilecek olmakla birlikte, bankalar tarafından finansal tüketici ve ticari müşterilere sunulan hizmetler karşılığında elde edilen ücret, masraf, komisyonların alt kalemleri temelde aşağıdaki gibidir.

- Bireysel kredilerden alınan ücretler
- Ticari kredilerden elde edilen ücretler
- Kredi kartlarında alınan ücretler
- Para ve kıymetli maden transferlerinden alınan ücretler
- Faktoring alacaklarından alınan ücretler
- Gayri nakdi kredilerden alınan ücret, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirleri
- Yapılandırılan kredilerden elde edilen ücretler
- Donuk alacaklardan alınan ücretler
- Aracılık hizmeti ücretleri
- Ödeme sistemleri ücretleri (pos ücreti, üye işyeri ücreti vb.)

Diğer taraftan, bankaların elde ettikleri faiz gelirinde belirgin bir azalış meydana geldiğinde, bu azalışın alınan ücret, masraf ve komisyonlardan elde edilecek gelirlerle telafi edilmesi bankalar için önemli olmaktadır (Williams ve Rajaguru, 2012, s.117-118). Toplam bankacılık gelirleri içerisinde faiz gelirlerinin faiz dışı gelirlere oranla düşüş gösterdiği, faiz dışı gelirlerinin ağırlığının arttığı gözlemlenmektedir. Amerikan Bankacılık sektörü gelirlerine bakıldığında 1980 yılında ABD bankacılık sektöründe faiz dışı gelirlerinin toplam faaliyet gelirlerine oranı yüzde 20 olduğu diğer taraftan bu oranın 2004 yılında ise yüzde 42'ye çıktığı anlaşılmaktadır (Stiroh, 2006).

2.2.2. Temettü Gelirleri

Temettü gelirleri genel olarak, banka hissedarlarının elde ettiği kazançtan, satışa hazır menkul kıymetlerden ve temettülerden bankanın kendi hissesi için tuttuğu gelir ile gerçeğe uygun değer farkı ile yansıtılan menkul kıymetlerden sağlanan kâr payı gibi kalemlerden

oluşmaktadır. Akgüç'e (2012) göre bankalarca elde edilen temettü gelirlerinin sınıflandırılması konusunda görüş ayrılığı olmakla birlikte bu farklılık temelde söz konusu gelirlerin faaliyet geliri olup olmadığı noktasındadır. Bankalar, iştiraklerine ve bağlı ortaklıklarına fon ayırıp bu şekilde yatırım yaptıkları için bu kaynaklardan elde edilecek getiriyi arzulamaktadır.

Bankalar temettü geliri elde ederken sadece nakit şekilde kâr payı almazlar. Bunun yanı sıra, pay senedi olarak da kâr payı edinirler ve bunları gelirleri arasında gösterirler.

2.2.3. Ticari Kâr

Bankalar tarafından sermaye piyasalarında yer alan finansal varlıklar ve yabancı para işlemlerinden elde edilen gelirler, gelir tablolarında ticari kâr kategorisinde değerlendirilmektedir. Ticari kâr kalemi temel olarak sermaye piyasası işlemlerinde elde edilen kâr, kambiyo işlemleri kârı ve türev işlemlerinde elde edilen gelir kalemlerinden oluşmaktadır.

2.2.4. Diğer Faaliyet Gelirleri

Bankaların bahsi geçen faiz dışı gelir kalemleri dışında yer alan faiz dışı gelirleri ise diğer faaliyetlerden elde edilen gelirler kategorisinde izlenmektedir. Depo gider karşılığı, hesap özeti karşılığı, aktif satışından doğan gelirler, haberleşme gideri karşılığı, çek karnesi bedelleri, kiralama gelirleri bu kapsamda yer verilen kalemlerden bazılarıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ELDE ETTİĞİ ÜCRET, MASRAF VE KOMİSYONLAR

Artan rekabet altında ve çeşitli finansal ürünlere yönelik artan taleple birlikte, ticari bankalar, faaliyetlerini genişleterek kârlılıkların korumak amacıyla esas faaliyetleri dışında sundukları finansal hizmetlerini çeşitlendirmişlerdir. Özellikle faiz dışı gelirlerinin önemli bir parçası olan ücret ve komisyon gelirleri banka kârlılığında giderek daha önemli hale gelmiştir. Bu bölümde, bankaların elde etmiş olduğu ücret ve komisyon gelirinin hangi kalemlerden oluştuğu ile birlikte ücret, masraf ve komisyon kalemlerine ilişkin yasal mevzuat ve mevzuatta hangi kalemlerin serbestçe belirlendiği, hangi kalemlerin ücretine sınırlama getirildiğine değinilecektir. Ayrıca Türk Bankacılık sektörüne ilişkin temel istatistiki bilgiler de paylaşılacaktır.

3.1. Yasal Mevzuat

Finansal tüketicilerden bankalarca alınabilecek ücretlere ilişkin olarak yapılan ilk düzenleme 2014 yılında BDDK tarafından Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile yapılmış olmakla birlikte ticari müşterilerden alınan ücretlere ilişkin ise kapsamlı bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Söz konusu Yönetmelikte finansal tüketicilerden alınabilecek ücret, masraf ve komisyonlar 20 kaleme indirilmiştir. Ayrıca Yönetmelik ile birlikte, dosya masrafı, sanal kart ücreti, kendi hesabına para yatırma ücreti, hesap açma-kapama ücreti ve kiralık kasa ziyaret ücreti gibi kalemler kaldırılmış ve ücretlerde şeffaflık ve kavram birliği sağlanması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, daha önce BDDK'da olan bankaların finansal tüketiciler ile ticari müşterilerden alacakları ücret, komisyon ve masrafların belirlenmesi yetkisi 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve 5411 Bankacılık Kanununda yapılan değişiklikler ile TCMB'ye devrolmuştur. Buna göre, 10 Şubat 2020 tarihinde TCMB tarafından "Bankalarca Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında 2020/4 Sayılı Tebliği" ile bu tebliğe ilişkin

"Bankalarca Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Uygulama Talimatı" yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 7 Mart 2020 tarihinde ise "Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2020/7)" ile izleyen dönemde bu tebliğe ilişkin "Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Tebliğe (Sayı: 2020/7) İlişkin Uygulama Talimatı" yayımlanmıştır. Söz konusu düzenlemelerde temelde bankalarca alınabilecek ücretlerde öngörülebilirliğin ve şeffaflığın artırılması, kavram ve terimlerde birlik sağlanması ve aşırı ücretlendirmenin engellenmesi amaçlanmaktadır. Yetkinin TCMB'ye geçmesinin ardından BDDK tarafından 7 Mart 2020 tarihinde Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik ile 2014'te yürürlüğe giren Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

3.1.1. Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2020/7)

7 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe giren Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Sayı: 2020/7) (Finansal Tüketici Ücret Tebliği) ile 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 4 üncü maddesinin üçüncü fıkrası ile bankalar, tüketici kredisi veren finansal kuruluşlar ve kart çıkaran kuruluşların finansal tüketiciler ile yapacakları işlemlerden alacakları ücret, komisyon ve masrafların belirlenmesi yetkisi TCMB'ye verilmiştir. Finansal Tüketici Ücret Tebliği bankalar, finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerini kapsamaktadır. Finansal Tüketici Ücret Tebliği kapsamında finansal tüketicilerin bilgilendirilmesi, belirli ücretlere sınırlama getirilmesi, ücretlerin kuruluşlarca belirlenen yöntemlerle ilan edilmesinin sağlanması, kuruluşlarca belirlenen ve sınırlama getirilen ücret, masraf ve komisyonların ortak internet sitesinde karşılaştırılabilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Finansal Tüketici Ücret Tebliğine göre alınabilecek ücret, masraf ve komisyonlar dışında faiz/kâr payı, menkul kıymet işlemleri, sigortacılık işlemleri, çek işlemleri, senet işlemleri, teminat mektubu işlemleri bu Tebliğ kapsamı dışındadır. Finansal Tüketici Ücret Tebliği yer alan ve finansal tüketicilerden tahsil edilebilecek ücret kalemleri aşağıdaki gibidir:

- Bireysel Krediler
    - Tahsis Ücreti

    - Ekspertiz Ücreti
    - Taşınır Taşınmaz Rehin Tesis Ücreti
- Mevduat/Katılım Fonu
    - Para Çekme Ücreti
- Para ve Kıymetli Maden Transferi
    - Elektronik Fon Transferi/Kıymetli Maden Transferi Ücreti
    - Havale Ücreti
    - Uluslararası Fon Transferi ve Mesajlaşma Ücreti
    - FAST
- Kredi Kartları
    - Yıllık Üyelik Ücreti
    - Ek Kart Yıllık Üyelik Ücreti
    - Nakit Avans Çekim Ücreti
- Diğer
    - Kiralık Kasa Ücreti
    - Kampanyalı Ürün veya Hizmetler Ücreti
    - Aracılık Hizmetleri
    - Arşiv – Araştırma Ücreti
    - Onaya Bağlı bildirim Ücreti
    - Başka Kuruluş ATM'sinden Yapılan İşlem Ücreti

Tebliğde bankaların finansal tüketicilerden alabilecekleri 17 ücret kalemi belirlenmiş olup bunların 11'ine sınırlama getirilmiştir. Diğer 6 ücret kalemi ise bankalarca serbestçe belirlenebilmektedir. Sınırlama getirilen ücret kalemleri şunlardır:

- Tahsis Ücreti
- Ekspertiz Ücreti

- Taşınır ve Taşınmaz Rehin Tesis Ücreti
- Erken Ödeme Tazminatı
- Elektronik Fon Transferi (EFT) Ücreti
- Kıymetli Maden Transferi Ücreti
- Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) Ücreti
- Ek Kart Yıllık Üyelik Ücreti
- Nakit Avans Çekim Ücreti
- Onaya Bağlı Bildirim Ücreti
- Başka Kuruluş ATM'sinden Yapılan İşlem Ücreti

Tablo 1. Finansal Tüketici Ücret Tebliğinde Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri

Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri	**Sınırlama**
Tahsis Ücreti	0,50%
Ekspertiz Ücreti	3. Tarafa Ödenen Tutar
Taşınır ve Taşınmaz Rehin Tesis Ücreti	3. Tarafa Ödenen Tutar
EFT Ücreti/Kıymetli Maden Transferi Ücreti	Kanal ve Tutar Bazında Farklılaşan Maktu Ücret/Transfer Kuruluşuna Ödenen Tutar + %15
Havale Ücreti	EFT'nin Yarısı
FAST Ücreti	EFT çalışma saatlerinde EFT sınırlarına tabi, EFT çalışma saatleri dışında EFT'nin %50 fazlası
Ek Kart Yıllık Üyelik Ücreti	Ek Kart = Asıl Kart Yıllık Üyelik Ücretin Yarısı
Nakit Avans Çekim Ücreti	1%
Onaya Bağlı Bildirim	3. Tarafa Ödenen Tutar
Başka Kuruluş ATM'sinden Yapılan İşlem Ücreti	Diğer Kuruluşa Ödenen Tutar + %15

Kaynak:https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Mevzuat/Bankacilik/, 05.01.2023

Tablo 1 ‘de yer verilen tahsis ücreti bankalarca sunulan krediler neticesinde tahsil edilebilmektedir. Bu ücret, finansal tüketicilere kullandırılan kredilere ilişkin kredi ihtiyacının karşılanmasına olanak sağlayan sistemin işletilmesi ve operasyonel süreçlerin yönetilmesi amacıyla alınmaktadır. Tahsis ücret kredi tutarının binde 5’i kadar tahsil edilebilmekte ve söz konusu ücret tebliğde binde 5 ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca kredilerden tahsil edilen ekspertiz hizmeti kapsamında alınan ücret ile taşınır ve taşınmaz rehin tesis ücretleri de sınırlama getirilen diğer kalemler olarak Tebliğde düzenlenmiştir. Buna göre, bankalar yalnızca finansal tüketicilerden taşınır ve taşınmazlara ilişkin rehin, ipotek ve ekspertiz işlemlerinde üçüncü kişilere ödenen ücretleri alabilmektedir. Ekspertiz ücreti, teminat konusu taşınır ya da taşınmazların teminat değerliliğinin tespiti amacıyla yürütülen ekspertiz faaliyeti sonucunda tahsil edilmektedir. Diğer taraftan, taşınır ve taşınmaz rehin ücreti ise teminat konusu taşınır ya da taşınmazlara ilişkin ipoteklerin tesis, değişiklik ve fek işlemleri ile taşınırların rehin tesisi süreçleri kapsamında üçüncü kişilere ödenen ve müşteriden tahsil edilen ücrettir.

Bankalar; yurt içi diğer şube, yurt dışı diğer şube ve nakit çekim ofisinden para çekme işlemleri ile rutin işlem saati veya iş günü dışında gerçekleştirilen para çekme işlemlerinden ücret alabilmektedirler. Para çekme ücreti, finansal tüketicinin hesabının bulunduğu şube dışındaki diğer şubelerden gerçekleştirilen para çekme işlemleri ve hesabının bulunduğu kuruluşa ait ATM’lerden ilgili kuruluş tarafından belirlenen günlük limitin üstünde gerçekleştirilen para çekme işlemlerinden alınan ücrettir. Finansal tüketiciye isme havale ve isme EFT yöntemleri ile gönderilen tutarın çekilmesi karşılığında finansal tüketicinin şubede hesabının bulunup bulunmadığına bakılmaksızın tahsil edilen ücret de bu kapsamdadır. Ayrıca finansal tüketicinin hesabının bulunduğu kuruluşa ait ATM’lerden kendi hesabı için para yatırma, bakiye sorgulama ve ilgili kuruluş tarafından belirlenen limit dâhilinde yapılan para çekme işlemleri neticesinde bankalarca ücret alınamamaktadır.

Diğer taraftan, para ve kıymetli maden transferlerinden de bankalarca ücret alınabilmekte ve bu hizmetler karşılığı kanal ve tutar bazında maktu ücret veya transfer kuruluşuna ödenen tutarın yüzde 15’ine kadar bir oranda ücret alabilmektedir. Bahsi geçen kanallar mobil, internet bankacılığı, düzenli ödeme, ATM, şube ve diğer olarak üçe ayrılmaktadır. Müşteriler 1.000 TL’ye kadar, 1.000,01 TL ile 50.000 TL arası ve 50.000,01 TL ve üzeri olmak üzere EFT, havale ve FAST ücreti ödemektedir. Havale ücreti EFT ücretini yarısı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, FAST neticesinde bankalar EFT ile benzer ücretleri almaktadırlar. Bu bakımdan; Tebliğ hükümlerine göre EFT, havale, FAST ve kıymetli maden

transferlerinden alınan ücretler maktu veya oran bazında sınırlama getirilen kalemler arasında yer almaktadır. Söz konusu ücretler yıl sonu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından ilan edilen Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranında bankalarca artırılarak tahsil edilebilmektedir. Güncel ücret bilgilerine bankaların internet sitelerinde ve https://www.bankacilikurunvehizmetucretleri.org.tr/ internet sitesinde karşılaştırmalı olarak yer verilmektedir.

Mevcut Tebliğ hükümlerine göre kredi kartlarının yıllık üyelik ücreti sözleşmeyle serbestçe belirlenen kalemi olmasına karşın, ek kredi kartlarından alınan yıllık üyelik ücretleri asıl kart yıllık üyelik ücretinin yarısı olarak sınırlandırılmıştır. Kredi kartı yıllık üyelik ücretleri, kart programının işletim maliyeti için tahsil edilen ücrettir. Ayrıca Finansal Tüketici Ücret Tebliği hükümlerine göre bankalar müşterilerine ücretsiz kart sunmak zorundadırlar. Diğer taraftan, finansal tüketicilerden nakit avans çekimleri dolayısıyla yüzde 1 oranında sınırlandırılmak kaydıyla ücret tahsil edilebilmektedir. Nakit avans çekimlerinden tahsil edilen ücret, finansal tüketicinin kartına tahsis edilen limit üzerinden nakit avans kullanımı neticesinde alınan bir ücret kalemidir. Diğer yandan, taksitli nakit avans işlemlerinden bankalarca ücret tahsil edilememektedir.

Onaya bağlı bildirim ücreti, finansal tüketicinin onayı alınarak yapılan bildirimler karşılığında alınmaktadır. Finansal tüketiciler ayrıca onaya bağlı bildirimler neticesinde üçüncü kişilere ödenen tutarla sınırlı kalmak koşuluyla bankalara ücret ödeyebilmektedirler. Ayrıca, bankalarca verilen kiralık kasa hizmeti neticesinde kiralık kasa ücreti tahsil edilebilmektedir. Bankalar kiralık kasa ziyaretinden ücret alamamakta, kiralık kasa depozito ücreti de en fazla kiralık kasanın bir yıllık bedeli kadar tahsil edilebilmektedir.

Bankalarca verilen aracılık hizmetleri ve kampanyalı ürün ve hizmetler neticesinde serbestçe ücret alınabilmektedir. Ayrıca finansal tüketicilerce başka kuruluş ATM'lerinden yapılan işlemler neticesinde bankalar diğer kuruluşa ödenen tutarın yüzde 15 fazlasına kadar ücret tahsil edebilmektedirler.

3.1.2. Bankalarca Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında 2020/4 Sayılı Tebliği

10 Şubat 2020 tarihinde yürürlüğe giren Bankalarca Ticari Müşterilerden Alınabilecek Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında 2020/4 Sayılı Tebliği (Ticari Müşteri Ücret Tebliği)

ile bankalarca ticari müşterilere sunulan ürün veya hizmetler karşılığında alınabilecek ücretlerin tür ve nitelikleri ile azami miktar ya da oranları ve bunlara ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Ticari Müşteri Ücret Tebliği, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri, finansman şirketleri ve tasarruf finansman şirketleri hariç olmak üzere ticari müşterilere bankalarca sunulan ürün ve hizmetlerden alınabilecek ücretleri kapsamaktadır. Tebliğ ile tüm ücretler için bilgilendirme yükümlülükleri öngörülmektedir. Ticari Müşteri Ücret Tebliği kapsamında ticari krediler, dış ticaret, nakit yönetimi ve ödeme sistemleri olmak üzere dört kategoride alınabilecek ücretler sıralanmaktadır. Söz konusu düzenleme kapsamında bankaların ticari müşterilerden alabilecekleri 53 ücret kalemi belirlenmiş olup bunların 14'üne sınırlama getirilmiştir. Sınırlama getirilen ücret kalemleri şunlardır:

- Kredi Tahsis ve Kredi Kullandırım Ücreti
- Ekspertiz, Teminat Tesis, Değişiklik ve İptal Ücreti
- Nakdi Kredi Erken Ödeme Ücreti
- Başka Kuruluş ATM'leri / Ortak ATM'lerden Yapılan İşlemler Ücreti
- EFT Ücreti
- Havale Ücreti
- Kıymetli Maden Transferi Ücreti
- FAST Ücreti
- Belge ve Bilgilendirme Ücreti
- Üye İşyeri Ücreti- Peşin / Taksit
- Bloke Çözüm Ücreti
- Ticari Ek Kart Üyelik Ücreti
- Nakit Avans Ücreti
- Hesaptan Hesaba İşyeri Ödemeleri Ücreti

Tablo 2. Ticari Müşteri Ücret Tebliğinde Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri

Sınırlama Getirilen Ücret Kalemleri	Sınırlama
Kredi Tahsis ve Kredi Kullandırım Ücreti	Tahsis %0,0025 (Yenileme Yarısı) - Kullandırım %1,10
Ekspertiz Teminat Tesis Değişiklik ve İptal Ücreti	3. Tarafa Ödenen Tutar
Nakdi Kredi Erken Ödeme Ücreti	24 Aydan Az %1- 24 Aydan Çok %2- Döviz Kredileri 1 Puan Artırımlı
Başka Kuruluş ATM'leri / Ortak ATM'lerden Yapılan İşlemler Ücreti	Diğer Kuruluşa Ödenen Tutar + %15
EFT Ücreti	Kanal ve Tutar Bazında Farklılaşan Maktu Ücret
Havale Ücreti	EFT'nin Yarısı
Kıymetli Maden Transferi Ücreti	Transfer Kuruluşuna Ödenen Tutar + %15
FAST Ücreti	EFT çalışma saatlerinde EFT sınırlarına tabi, EFT çalışma saatleri dışında EFT'nin %50 fazlası
Belge ve Bilgilendirme Ücreti	Arşiv Araştırma İçin İlk Yıl 3. Kişiye Ödenen-Basılı Ekstre Sayfa Başına %2
Üye İşyeri Ücreti- Peşin / Taksit	Peşin Referans Oranı + 0,45- Taksi: Her Taksit için (Ref. Oranı + 0,45) /2 İlave
Bloke Çözüm Ücreti	(Blokede Kalması Gereken Gün Sayısı/40) x (Referans Oranı + 0,45)
Ticari Ek Kart Üyelik Ücreti	Asıl Kart Yıllık Üyelik Ücretin Yarısı
Nakit Avans Ücreti	1%
Hesaptan Hesaba İşyeri Ödemeleri Ücreti	Gönderen taraftan ücret alınamaz.

Kaynak:https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Mevzuat/Bankacilik/, 05.01.2023

Tablo 2'de yer verilen ve Ticari Müşteri Ücret Tebliği hükümleri gereğince sınırlama getirilen ücret kalemlerine bakıldığında; bankaların ticari kredi tahsisi ve kredi kullandırımları neticesinde tahsis edilen kredinin onbinde 25 oranında tahsis ücreti, kullandırımda ise yüzde 1,10 oranında sınırlandırılmak suretiyle kredi kullandırım ücreti tahsil edilebilmektedir. Ayrıca, kredi tahsisinden kapatılmasına kadar geçen sürede yapılacak taşınır ve taşınmazlara ilişkin rehin ve ipotek tesisleri ile ekspertiz işlemlerinden alınabilecek ücret, bankalar tarafından üçüncü kişilere ödenen tutarın yüzde 15 fazlasını, hizmetin banka bünyesinde sunulması halinde ise hizmetin makul bedelini geçememektedir. Diğer taraftan, nakdi kredilerin erken

kapatılması halinde de bankaların müşterilerden tahsil edebilecekleri erken ödeme ücreti Türk lirası krediler için gerekli faiz ve diğer maliyet unsurlarına ilişkin indirimler yapılarak hesaplanan ve müşteri tarafından bankaya erken ödenen tutarın, kalan vadesi yirmi dört ayı aşmayan kredilerde yüzde birini, kalan vadesi yirmi dört ayı aşan kredilerde ise yüzde ikisini geçememektedir.

Başka kuruluş ATM'lerinden veya ortak ATM'lerden yapılan işlemler neticesinde bankalarca ticari müşterilerden diğer kuruluşa ödenen tutarın yüzde 15 fazlasına kadar ücret tahsil edebilmektedirler. Ayrıca, EFT, havale ve FAST hizmeti neticesinde kanal ve tutar bazında farklılaşan maktu ücret ve kıymetli maden transferleri neticesinde ise transfer kuruluşuna ödenen tutarın yüzde 15'ini aşmayacak şekilde ücret tahsil edilebilmektedir. Diğer taraftan üye işyeri ücreti, bloke çözüm ücreti, belge ve bilgilendirme ücretleri de söz konusu tebliğde sınırlama getirilen diğer kalemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Tebliğde ticari kredi kartlara bağlı ek kartların yıllık üyelik ücretleri asıl kartın yıllık üyelik ücretini yarısı olarak sınırlandırılmıştır. Ticari müşterilerin nakit avans çekmeleri durumunda ise Tebliğ hükümlerine göre bankalarca çekilen tutarın yüzde 1'i oranında sınırlandırılmak suretiyle nakit avans ücreti tahsil edilebilmektedir.

Tebliğde EFT, havale ve FAST gönderim işlemleri karşılığında alınabilecek ücretlere tutar ve kanal bazında değişen azami sınırlamalar getirilmiştir. FAST işlemleri karşılığında alınabilecek ücretler için, EFT'nin resmi çalışma saatleri içerisinde EFT ücretleri için belirlenen sınırlar uygulanmaktadır. Havale işlemleri karşılığında alınabilecek ücretler için ise söz konusu sınırlar %50 indirimli uygulanmaktadır. EFT, havale ve FAST için belirlenen sınırların maktu olarak belirlenmesi sebebiyle bankalarca her yıl TÜİK tarafından bir önceki yılsonu itibarıyla açıklanan yıllık TÜFE artışı oranında artırılabilmektedir.

Tablo 2'de sınırlama getirilen ücret kalemleri dışında kalan diğer ücret kalemleri bankalar ile ticari müşteriler arasında sözleşme hükümlerine göre ya da hizmet sunulurken onay alınmak suretiyle serbestçe belirlenmektedir. Ticari kredi kartları, fiziki veya sanal POS yazılım/donanım/bakım ücreti, kiralık kasa ücreti, aracılık ücreti, çek işlemleri gibi ücret kalemleri bankalarca serbestçe belirlenebilmektedir.

3.1.3.Faiz Dışı Gelirlere İlişkin Temel Ekonomik Veriler

Çalışmada 2011 ile 2021 yılları arasında Türk bankacılık sektörü verileri kullanılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu yıllar arasında temel olarak faiz dışı gelirlerin yıllar itibarıyla değişimi, faiz dışı geliri oluşturan kredilerden elde edilen ücret-komisyon gelirleri, bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelirler ve diğer faiz dışı gelirlere ilişkin istatistiki bilgiler ile faiz dışı gelirin faiz dışı giderleri karşılama oranı ile ücret, komisyon ve bankacılık hizmeti gelirlerine ve bankacılık sektörüne ilişkin önemli rasyolara değinilecektir.

3.1.3.1. Faiz Dışı Gelirler ile Ana Kalemlerin Görünümü

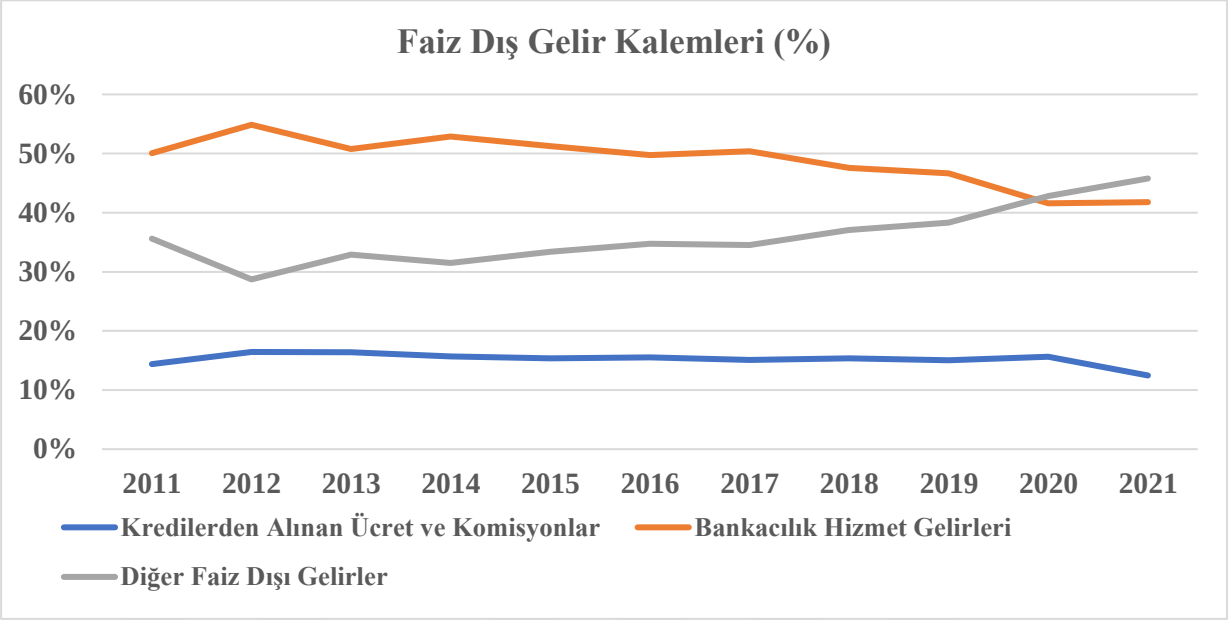
Faiz dışı gelirler bankaların gelir tablolarında raporlanırken ana hatlarıyla; kredilerden alınan ücret ve komisyonlar, bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelirler, aktif kar payları, aktif satışından elde edilen gelirler ve diğer faiz dışı gelirlerden oluşmaktadır. Buna göre, bankaların kullandırdıkları tüketici kredileri, ticari krediler ve diğer kredilerden elde ettikleri ücret ve komisyonlar, tahsis ücreti, ekspertiz ücreti, rehin ipotek ücreti vb. ücretlerden elde ettiği gelirler kredilerden elde edilen gelirler olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan, kiralık kasa ücreti, kıymetli maden ve fon transferleri kapsamında elde edilen EFT, FAST, havale, SWIFT ücretleri, özel hizmet ücretleri ve kredi kartlarından alınan yıllık üyelik ücretleri ise bankacılık hizmet gelirleri olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kapsamda, 2011- 2021 yılları arasından Türk bankacılık sektörünün söz konusu kalemlerden elde etmiş olduğu gelirler ile diğer kalemlerin de dahil edildiği toplam faiz dışı gelirleri Tablo 3'te gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında bankaların elde etmiş oldukları faiz dışı gelirlerin büyük bir kısmının kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmetlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Her iki gelir kalemine bakıldığında, bankaların kredilerden elde ettikleri ücret ve komisyonların yıllar itibarıyla arttığı anlaşılmaktadır. Bu gruptan elde edilen gelir, 2011 yılında 3,8 milyar TL düzeyinde iken 2021 yılı sonun itibarıyla 19,9 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Diğer yandan, bankacılık faaliyetleri kapsamında bankaların elde ettiği gelirlerin de seçili yıl aralığında istikrarlı bir şekilde arttığı ve 13,3 milyar TL düzeyinden 2021 yıl sonunda 66,8 milyar TL'ye düzeyine ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde bankaların diğer faiz gelirlerinin de istikrarlı bir biçimde artış gösterdiği ve 2021 yılı itibarıyla bankaların diğer faiz gelirlerinin 73,3 milyar TL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Aynı zaman diliminde Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelirleri ise 26,6 milyar TL'den 160 milyar TL'ye çıkmıştır. Söz konusu kalemlerin faiz dışı gelirler içindeki paylarına bakıldığında ise kredilerden elde edilen ücret ve

komisyonların faiz dışı gelirler içindeki payı ortalama yüzde 15 iken bu oranın 2021 yıl sonu itibarıyla yüzde 12 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemde ise bankacılık hizmetleri gelirlerinin toplam faiz dışı gelirlerindeki payı ortalama yüzde 49 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, bankaların diğer faiz dışı gelirlerinin toplam faiz dışı gelirler içindeki payı söz konusu yıllar içinde artmış ve 2021 yılında yüzde 45 oranında gerçekleşmiştir. Buna göre, bankacılık sektörünün elde etmiş olduğu toplam faiz dışı gelirlerinin yarıya yakınını bankacılık hizmetlerinden elde ettikleri anlaşılmaktadır. 2018 ile 2021 yılları arasında bankaların bankacılık hizmet gelirlerinin ortalamanın altında gerçekleştiği ve özellikle pandemi etkisiyle 2020 ve 2021 yıllarında bankaların bankacılık hizmet gelirlerinin toplam faiz dışı gelirleri içinde payının yüzde 42 ile ortalamanın altında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3. Faiz Dışı Gelirlere İlişkin Temel Ekonomik Görünüm

Yıl	Kredilerden Alınan Ücret ve Komisyonlar (milyon TL)	Bankacılık Hizmetleri Gelirleri (milyon TL)	Diğer Faiz Dışı Gelirler (Aktif Kâr Payları, Aktif Satışından Elde Edilen Gelirler ve Diğer Gelirler) (milyon TL)	Toplam Faiz Dışı (milyon TL)
2011	3.811,81	13.292,09	9.449,71	26.553,61
2012	4.435,49	14.806,69	7.748,79	26.990,97
2013	5.478,46	16.983,45	11.007,74	33.469,65
2014	5.880,74	19.853,58	11.817,64	37.551,97
2015	6.471,43	21.598,83	14.080,80	42.151,05
2016	7.228,93	23.145,44	16.161,76	46.536,13
2017	8.394,97	28.062,72	19.238,95	55.696,64
2018	11.906,20	36.866,02	28.754,87	77.527,08
2019	16.006,32	49.640,35	40.757,46	106.404,13
2020	16.035,56	42.635,34	43.867,41	102.538,32
2021	19.941,96	66.834,64	73.267,22	160.043,82

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

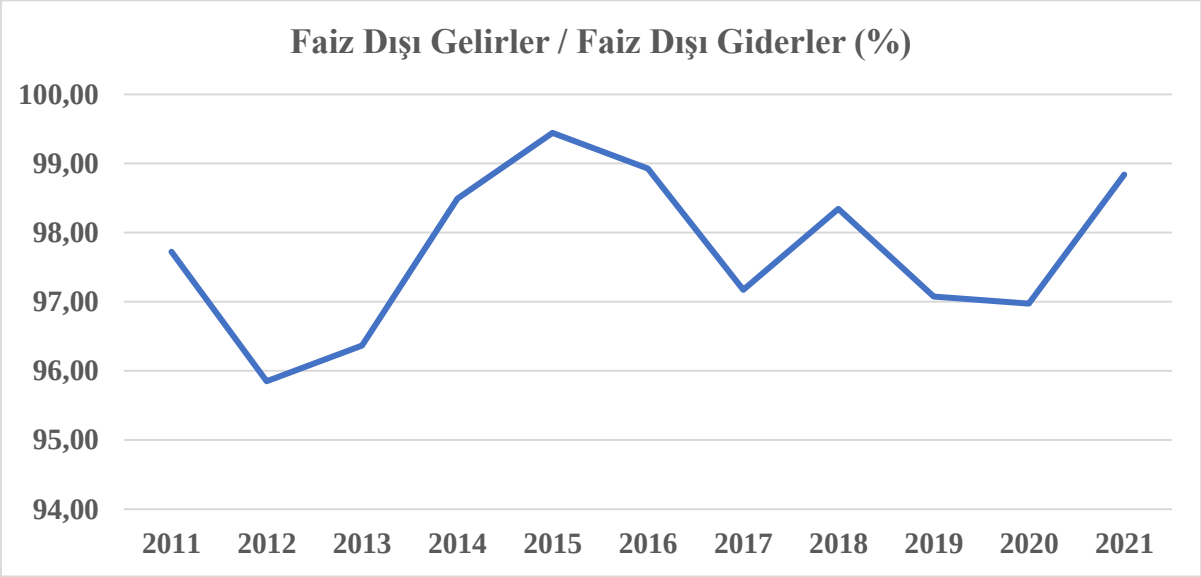
Grafik 1. Faiz Dışı Gelir Kalemlerinin Kompozisyonu

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

3.1.3.2. Faiz Dışı Gelirin Faiz Dışı Gideri Karşılama Oranı

Bankalar ana faaliyetleri yanında vermiş oldukları hizmetlerden elde ettikleri gelirleri faiz dışı gelir olarak finansal tablolarında takip etmektedirler. Bununla birlikte, faiz dışı gelir elde etmek için yapılan giderler de yine finansal tablolarında izlenmektedir. Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri ne ölçüde karşıladığı ise bankalarca bir önemli husus olarak değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle; bankaların bir birim faiz dışı geliri elde etmek için kaç birim gidere katlandıkları, verecekleri hizmetlere karşılık belirleyecekleri ücret ve masrafları etkilemektedir. Öyle ki, bankalarda serbestçe belirlenen ücret ve komisyonların maliyetleri ve giderleri göz önünde bulundurularak ücretlerin belirlenmesi de son derece kritik bir noktadır.

Temel olarak faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranına bakıldığında, her bir birimlik faiz dışı gelirin kaç birim faiz dışı giderini karşıladığına dair Grafik 1'de yer verilen istatistiki bilgiler ışığında, seçili yıllar itibarıyla faiz dışı gelirin faiz dışı giderleri karşılama oranı yüzde 96 ile yüzde 99 oranında değişmekle birlikte faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri ortalama yüzde 97,8 oranında karşıladığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türk bankacılık sektörünün elde ettiği faiz dışı gelirleriyle faiz dışında yapmış olduğu giderleri neredeyse bire bir karşıladığı görülmektedir.

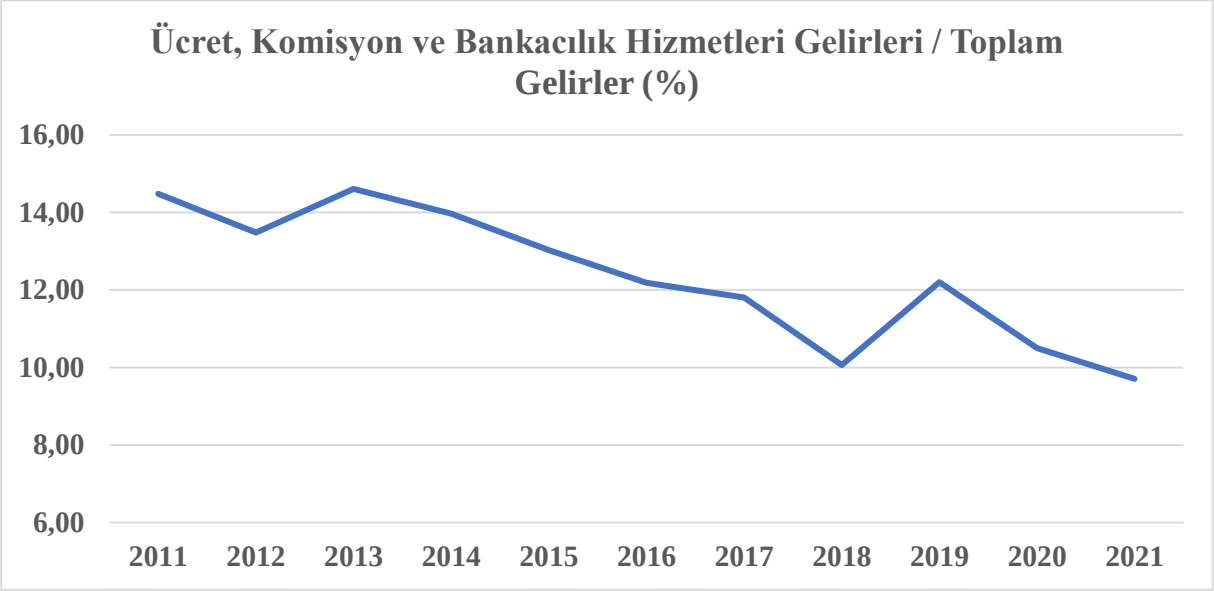

Grafik 2. Faiz Dışı Gelirlerin Faiz Dışı Giderleri Karşılama Oranı

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

3.1.3.3. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Gelirlerinin Toplam Bankacılık Gelirleri İçindeki Payı

2011-2021 yıllarında Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelir kalemlerinden olan ücret, masraf ve komisyonlardan elde etmiş olduğu gelirler ile bankacılık hizmet gelirlerinin toplam gelirlere oranına Grafik 2'de yer verilmiştir. Söz konusu grafikte görüldüğü üzere, 2011 yılında ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin toplam gelirler içindeki payının yüzde 14,5 düzeyi ile ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Bu gelirlerin toplam gelir içindeki payı izleyen yıllarda azalmış ve 2021 yılında toplam gelir içindeki payının yüzde 9,7 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle 2014 yılında ücret ve komisyonlara getirilen düzenlemeler sonrasında, faiz dışı gelirlerin toplam gelirdeki payının azalması ve diğer taraftan ana faaliyet gelirlerinin artması neticesinde ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin toplam gelir içindeki payının düşmüş olabileceği değerlendirilmektedir. TCMB ücret düzenlemelerinin yürürlüğe girdiği 2020 yılından itibaren ücret kalemlerine getirilen sınırlamalar ve pandemi koşulları da göz önünde bulundurulduğunda söz konusu gelirin toplam gelir içindeki payında düşüş daha da hızlanmış ve 2020 yılında bu oran önce 10,50'ye gerilemiş ve 2021 yılında daha da gerileyerek söz konusu zaman periyodu içindeki en düşük seviyesine ulaşmıştır.

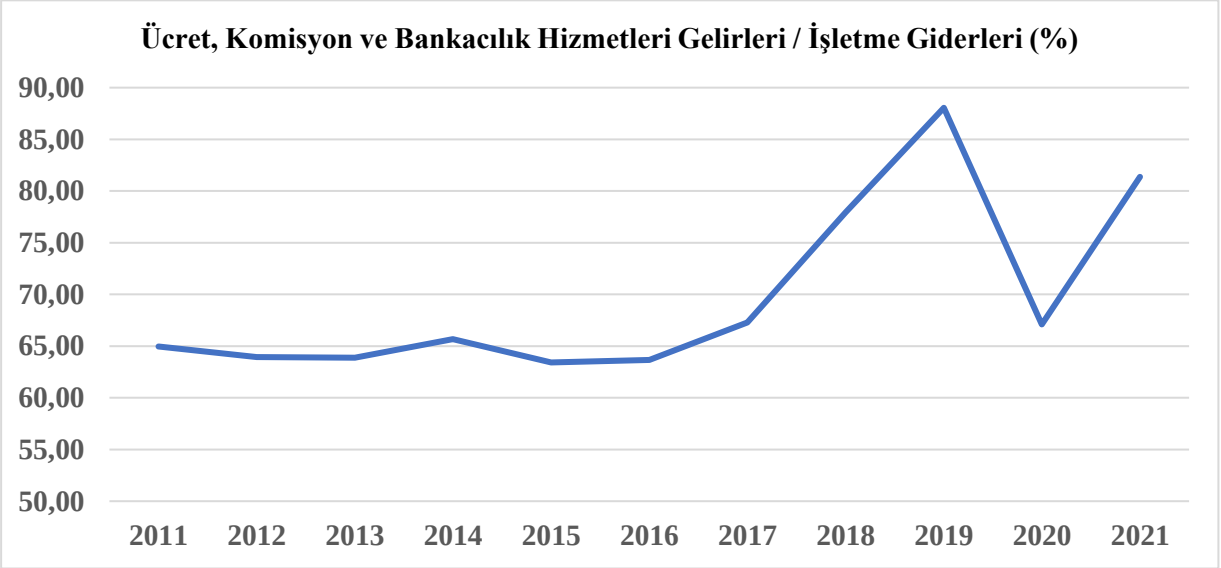

Grafik 3. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmet Gelirlerinin Toplam Gelirlerdeki Payı
Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

3.1.3.4. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Gelirlerinin İşletme Giderlerini Karşılama Oranı

Bankacılık sektörü için diğer bir önemli gösterge de elde ettikleri ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin işletme giderlerini ne oranda karşıladığıdır. Bankaların elde ettiği ücret ve komisyonların işletme giderlerini karşılama oranının artması banka kârlılığın olumlu etkilemektedir. Başka bir ifade ile, banka işletme giderlerinin büyük çoğunluğunu faiz dışı gelirinden karşılayabiliyorsa ana faaliyetlerinden o oranda daha az geliri işletme giderlerini karşılamada kullanıyor anlamına gelir. Böylece bankalar ana faaliyet gelirlerini daha fazla oranda kredi vb. ürün ile tekrar değerlendirme imkanına erişmiş olacaktır.

Bankaların seçili zaman diliminde elde ettiği ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirinin işletme giderlerini karşılama oranlarına bakıldığında, 2011-2017 yılları arasında bu oranın ortalama yüzde 65 seviyesinde olduğu, izleyen iki yılda ücret ve komisyonların işletme giderlerini karşılama payında artış gözlemlendiği ve 2019 yılında bu oranın en yüksek düzey olan yüzde 88 düzeyine ulaştığı görülmektedir. Son olarak 2020 yılında belirgin bir düşüş gözlemlenmekle birlikte, 2021 yılında söz konusu oranın toparlanarak yüzde 81,3 düzeyinde yüksek bir oranda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Grafik 4. Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmet Gelirlerinin İşletme Giderlerini Karşılama Oranı

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

3.1.4. Diğer Bankacılık Verileri

Bu aşamada, çalışmanın asıl konusu oluşturan faiz dışı gelirlerin toplam gelire oranı olan faiz dışı gelir rasyosunun, faiz dışı gelirlerin temel belirleyicileri olduğu düşünülen temel bankacılık rasyoları ile genel ekonomik göstergelere ilişkin seçili yıllara ait verilerin paylaşılması amaçlanmaktadır. Aşağıda temel bankacılık istatistiklerinin 2011-2021 yıllarındaki gerçekleşmeleri yer almaktadır.

3.1.4.1. Türk Bankacılık Sektörünün Temel Bilanço Büyüklükleri

Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların 2011 yılı ile 2021 yılı arasında finansal tablolarında yer alan aktiflerine bakıldığında; 2011 yılında bankaların toplam aktiflerinin 1,2 trilyon TL düzeyinde olduğu, izleyen 10 yıl içinde toplam aktiflerinin istikrarlı bir büyüme ile yaklaşık 7,5 katına çıkarak 2021 yılında 9,2 trilyon TL'ye ulaşmış olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, banka bilançosunun aktifleri içinde yer alan kredilerin de aynı periyot içinde sürekli artış trendi içinde olduğu ve 2011 yılında 683 milyar TL düzeyinden 4,9 trilyon TL seviyesine ulaştığı gözlemlenmektedir. Bu noktada kredilerdeki artışın bankaların aktif büyümesi ile benzer bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türk bankacılık sektörünün mevduatları miktarına bakıldığında söz konusu 11 yıllık periyot içinde mevduat hacminin de sürekli arttığı görülmektedir. Banka bilançolarının pasifinde yer alan mevduat kalemi 2011 yılında 35 milyar TL iken, 2021 yılı itibarıyla 224 milyar TL'ye ulaşarak güçlü bir mevduat yapısı ortaya konmuştur.

Banka bilançolarının pasifinde yer alan ve önemli bir bilanço kalemi olan öz sermaye kalemine bakıldığında, Türk bankacılık sektörünün öz sermayesinin 2011 yılından 2021 gelindiğinde 4,9 katına çıktığı ve 2021 yılı itibarıyla toplam bankacılık sektörü öz sermayesinin 713,9 milyar TL'ye ulaştığı gözlemlenmektedir.

Tablo 4. Türk Bankacılık Sektörü Temel Bilanço Büyüklükleri

Yıl	Toplam Aktifler (milyon TL)	Krediler (milyon TL)	Toplam Mevduat (milyon TL)	Toplam Öz Sermaye (milyon TL)
2011	1.217.695,31	682.893,17	35.605,25	144.646,21
2012	1.370.690,10	794.756,43	43.836,40	181.940,22
2013	1.732.400,83	1.047.410,23	57.030,07	193.723,52
2014	1.994.328,52	1.240.708,27	67.687,92	232.006,63
2015	2.357.431,99	1.484.960,21	75.463,89	262.258,67
2016	2.731.036,70	1.734.342,37	88.313,60	300.285,10
2017	3.257.842,40	2.098.246,43	85.616,62	358.675,69
2018	3.867.425,60	2.394.425,39	112.445,27	422.027,23
2019	4.490.817,62	2.655.946,09	111.107,30	492.174,94
2020	6.106.441,51	3.576.374,64	161.043,54	599.590,39
2021	9.215.462,84	4.900.878,43	224.682,90	713.945,90

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 13.08.2022

3.1.4.2. Türk Bankacılık Sektörü- Seçilmiş Rasyolar

Tablo 5'te yer alan Türk bankacılık sektörünün seçilmiş rasyolarına bakıldığında, 2011 yılı ile 2021 yılı arasında Türk bankacılık sektörünün toplam öz sermayesinin toplam aktiflerine oranının ortalama yüzde 11,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu oran, 2011 yılında yüzde 11,93 iken 2021 yılında sektörün toplam öz sermayesinin toplam aktiflere oranı yüzde 8 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün toplam mevduatlarının toplam varlıklarına oranı 2011 yılında yüzde 60,1 iken bu oranın 11 yıllık ortalaması yüzde 57,5 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, kredilerin toplam varlıklar içindeki payına bakıldığında ise bu oranın bankacılık sektörü ortalamasının 62,9 olduğu anlaşılmaktadır. 2011 yılında bankacılık sektörünün toplam kredi hacminin toplam varlıkları içindeki payı yüzde 57,2 iken söz konusu oran yıllar itibarıyla istikrarlı bir şekilde artmış ancak 2021 yılına gelindiğinde bu oran 59,0 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan, bankaların gelir tablolarına bakıldığında faiz geliri dışında elde edilen gelirlerin toplam gelirler içindeki payının 2011 yılında yüzde 23,2 olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yıllar itibarıyla faiz dışı gelirinin toplam gelir içindeki payı ortalama yüzde 20 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu yıllarda faiz dışı gelir rasyosu ortalamaya yakın seviyelerde gerçekleşmiştir. Anılan rasyonun en düşük olduğu yıl 2018 yılı olmakla birlikte 2021 yılında faiz dışı gelirin toplam gelir içindeki payının 11 yıllık ortalama düzeyinde yüzde 20 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Türk Bankacılık Sektörü Temel Rasyoları- 1

Yıl	Öz Sermaye / Toplam Aktifler	Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar	Toplam Krediler / Toplam Varlıklar	Faiz Dışı Gelirler / Toplam Gelirler
2011	11,93	60,21	57,23	23,15
2012	13,45	59,32	59,23	19,72
2013	11,31	57,68	62,10	23,23
2014	11,77	56,01	64,06	21,31
2015	11,25	55,93	65,23	20,43
2016	11,13	56,36	66,14	19,29
2017	11,15	55,35	66,93	18,37
2018	11,08	55,70	64,68	17,38
2019	11,20	58,90	65,51	20,19
2020	10,10	58,41	63,72	19,49
2021	7,98	59,04	57,52	19,97

Kaynak: tbb.org (13.08.2022), https://www.bddk.org.tr/BultenAylik, 22.08.2022

Diğer taraftan, Tablo 6'da yer alan rasyolara göz atıldığında ise, 2011 ile 2021 yılları arasında Türk bankacılık sektörünün ortalama aktiflerine oranla elde ettikleri net faiz gelirlerini ifade eden net faiz marjının sektör ortalamasının yüzde 3,73 olduğu anlaşılmaktadır. Net faiz marjının söz konusu 11 yıllık dönem itibarıyla yüzde 3,42 ile yüzde 4,07 arasında hareket ettiği görülmektedir. Ayrıca, sektörün sermaye yeterlilik oranının 2011 – 2021 yılları arasındaki değişimine bakıldığında bu oranın 2011 yılında 16,7'den 2021 yılında yüzde 18,4'e yükseldiği ve sermaye yapısının risklere karşı güçlü bir durumda olduğu ifade edilebilmektedir. Bankaların net kârlarının toplam aktiflerine oranı olan ortalama aktif kârlılığının 2011- 2021 yılları arasında ortalamasının 1,46 iken bu rasyonun 2021 yılında 1,24 düzeyinde olduğu görülmektedir. Buna göre, bankaların 100 birim aktiflerine karşı 1,24 birim kâr elde ettikleri ifade edilebilmektedir. Ayrıca bu dönem itibarıyla ortalama öz sermaye kârlılık oranının yüzde

12,9 düzeyinde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile, bankaların 2011 – 2021 yılları arasında 100 birim öz sermaye başına 12,9 birim net kâr elde ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Türk Bankacılık Sektörünün Temel Rasyoları- 2

Yıl	Net Faiz Geliri (Gideri) / Ortalama Toplam Aktifler	Sermaye Yeterlilik Oranı	Ortalama Aktif Kârlılığı	Ortalama Öz Sermaye Kârlılık Oranı
2011	3,46	16,68	1,79	14,23
2012	4,07	18,06	1,84	14,44
2013	3,72	15,35	1,61	13,14
2014	3,53	16,37	1,39	12,02
2015	3,45	15,60	1,24	10,82
2016	3,65	15,54	1,51	13,48
2017	3,77	16,84	1,65	14,86
2018	3,91	17,37	1,53	13,78
2019	3,85	18,42	1,19	10,64
2020	3,91	18,79	1,11	10,51
2021	3,76	18,36	1,24	14,00

Kaynak: tbb.org (13.08.2022)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ FAİZ DIŞI GELİRLERİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ (2011-2021)

Bu bölümde faiz dışı gelirlerin temel belirleyicilerinin hangi kalemler olduğu belirtilecek olup, bunlara ilişkin literatürde yer alan bilgilere değinilecektir. Ayrıca, ekonometrik modeller yardımıyla panel veri analizi kullanılarak bu temel belirleyicilerin Türk bankacılık sektörünün elde ettiği faiz dışı gelirler üzerinde etkisi olup olmadığı ve nasıl etki ettiğine dair bilgiler ve değişkenler ile faiz dışı gelirlerin toplam gelir içindeki payı arasındaki ilişki incelenecektir. 2011 ile 2021 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 19 mevduat bankasına ait panel veri için temel ekonometrik testler uygulanacak ve konuya ilişkin tespitler ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

4.1. Literatür Çalışması

Artan rekabet altında ve çeşitli finansal ürünlere yönelik artan taleple birlikte, ticari bankalar, faaliyetlerini genişleterek kârlılıkların muhafaza etmek amacıyla ana faaliyetleri dışında yer alan finansal hizmetlerinde alternatifler geliştirmektedirler. Özellikle faiz dışı gelirlerini artırmak amacıyla bankacılık hizmetleri başta olmak üzere diğer faaliyetlerini de artırmaktadırlar.

Bu bölümde öncelikle literatür incelemesi yapılarak, faiz dışı gelirler ile ilgili yapılan çalışmalar kapsamında öncül bilgilere yer verilecektir. Bu kapsamda, faiz dışı gelirlerin diğer değişkenlerle olan ilişkisi ile bu ilişkinin hangi yönde etki ettiğine dair literatürde yer verilen çalışmalar hakkında kısa bilgiler sunulacaktır.

Bailey ve Tapper (2010)'in çalışmasında, 1999-2010 yılları arasında Jamaika'da bankaların faiz dışı gelirlerini panel veri yöntemiyle analiz edilerek, büyük bankaların finansal performansı ile faiz dışı gelirleri arasındaki aynı yönlü ilişkiye yer verilmiştir. Çalışmada ATM sayısındaki artışın, kredilerde ortaya çıkan kötüleşmenin, müşteri kredilerinde yaşanan artışın ve yatırım oranının artması gibi değişkenlerin faiz dışı geliri etkileyen anlamlı değişkenler olduğu ortaya konmuştur.

Meyappan (2017) tarafından yapılan çalışmada 2004 ile 2015 yılları arasında Malezya bankaları olan CIMB Bank ve RHB Bank özelinde faiz dışı gelirlerin belirleyicilerini analiz etmiştir. Çalışmada, kısa ve uzun vadede faiz dışı gelirler ile banka büyüklüğü, toplam krediler, toplam öz sermaye, net faiz marjı ve enflasyon kalemlerinin arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu çalışmada, uzun vadede CIMB Bank'ın faiz dışı gelirini belirleyen önemli faktörler bankaların büyüklüğü, öz sermaye, net faiz marjı ve enflasyon oranı iken RHB Bank'ın faiz dışı gelirini belirleyen faktörün sadece banka büyüklüğü ve net faiz marjı olduğu analiz edilmiştir. Bu farklılığın bankaların uyguladıkları farklı bankacılık politikaları ve farklı ürün tercihleri olabileceği belirtilmiştir.

Yilma (2014) tarafından yapılan çalışmada, Etiyopya'da ticari bankalarının kredi kalitesi, göreceli performansı ve döviz kuru oynaklığı gibi kalemlerin faiz dışı gelirin önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.

Hahm (2008), 1992 ile 2006 yılları arasında 29 OECD ülkesinden 662 büyük ticari bankanın veri setini kullandığı çalışmasında, görece büyük aktif büyüklüğe, aktif kârlılığa, düşük net faiz marjına, yüksek sorunlu kredi oranına sahip bankaların nispeten daha yüksek faiz dışı gelir payına sahip olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan, ekonomik büyümenin nispeten yavaş ve enflasyonun istikrarlı olduğu dönemlerde bankaların faiz dışı gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payının yükseldiği sonucuna ulaşmıştır.

ABD'de ticari bankacılık alanında 1989 ve 2001 yıllarının kapsayan çalışmada De Young ve Rice (2004) teknolojik gelişmeler ile faiz dışı gelirler arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Çalışmada teknolojik gelişmelerin bankaların faiz dışı gelir akışını azaltıcı etki gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, iyi yönetilen bankaların kıyasen daha fazla faiz dışı gelir elde ettiği görülmüştür.

Williams ve Rajaguru (2012) tarafından yapılan çalışmada ise, Avustralya bankalarının ücret gelirlerinin banka net faiz marjları ile ilişkisi incelenmiştir. Bankaların ücret gelirindeki artışların, net faiz marjındaki düşüşü desteklediği ifade edilmiştir. Ayrıca bankaların yüksek rekabet dolayısıyla faiz gelirlerinin payının toplam gelirdeki payı düştüğü durumlarda, ortaya çıkan bu düşüşün masraf ve komisyon ile telafi edilebileceği ortaya konmuştur.

Damankah ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmada daha büyük bankalara göre daha küçük bankaların faaliyetlerini, faiz geliri getiren faaliyetler yerine faiz dışı kazanç sağlayan faaliyetlere kaydırdıklarını belirtmiştir.

1988 ve 1995 yılları arasında ABD'de faaliyet gösteren 472 adet ticari bankanın verileri kullanarak De Young ve Roland (2001) tarafından yapılan çalışmada bankaların geleneksel dışı faaliyetlerinin hem daha yüksek gelir oynaklığı ile hem de daha yüksek toplam kaldıraç ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Tshweneyagae (2016) çalışmasında, faiz dışı gelirin temel belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmada enflasyon, GSYİH'de oluşan büyümenin, ATM sayısının, borçları varlıklara oranının faiz dışı gelir ile negatif yönlü bir ilişkisi olduğunu, diğer taraftan bankaların büyüklük ve aktif kârlılığının logaritmik değerinin faiz dışı geliri pozitif yönde etkilediği sonucunu ortaya koymuştur.

Wang'ondu (2017) yapılan çalışmasında, düzenleyici kurumlar tarafından yapılan düzenlemelerin faiz dışı gelirleri etkilediği, mevzuatta yapılan düzenlemelerin rekabeti geliştirerek bankaların gelirlerini çeşitlendirmesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan, banka büyüklüğünün faiz dışı gelire pozitif etki ettiğini, faiz dışı gelir ile banka kârlılığı ve teknolojik gelişme arasında negatif bir ilişkili olduğu ortaya koymuştur.

80 ülkeyi kapsayan uluslararası bir örneklem setinin kullanıldığı, banka faaliyetlerinin ve kısa vadeli finansman stratejilerinin banka riski ve getirileri üzerindeki etkilerin incelendiği çalışmada, Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999) alım ve satım faaliyetleri sonucu ortaya çıkan faiz dışı gelir getiren faaliyetlerdeki genişlemenin, varlıkların getiri oranında artış yarattığını ortaya koymuştur. Nispeten daha fazla faiz dışı gelir elde etmenin veya mevduat dışı fonlara yönelmenin bankaların riskini artırdığını ortaya koymuşlardır.

Stiroh ve Rumble (2006), ABD'de geleneksel bankacılık faaliyetlerinin aksine geleneksel olmayan bankacılık faaliyetlerine yönelen görece büyük ölçekli ticari bankaların elde ettikleri net faiz dışı gelirlerinin artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Köhler (2013)'in çalışmasında, 2002-2010 dönemi için Almanya'da faaliyet gösteren bankaların faiz dışı gelirlerinin, banka riski üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Çalışmada faiz dışı gelirin bir bankanın iş modeline bağlı olduğu risk üzerindeki etkisi regresyon tahmincileri kullanılarak ortaya konmuştur. Elde edilen bulgulardan, yatırım bankaları ve diğer ticari bankaların faiz dışı gelir düzeyini arttırdıklarında daha istikrarlı bir yapıya büründükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Louzis ve Vouldis (2017), 2004-2011 döneminde Yunan bankalarının uyguladığı kâr stratejisini analiz etmektedir. Çalışmada özetle, daha verimli bankalar tarafından rekabet aracı

olarak kullanılan faiz dışı gelirin, esas olarak bankaların işletme maliyetleri ve piyasa gücü faktörlerinden etkilendiği, faiz dışı gelirlerinin artırılması amacıyla görece verimli bankaların çekirdek mevduatlarının kullanıldığını gözlemlemişlerdir.

2003-2012 yıllarını kapsayan dönemde 35 ticari banka verisiyle Atellu (2012) tarafından yapılan çalışmada, Kenya'da ticari bankaların faiz dışı gelirleri ile banka büyüklüğü arasında aynı yönlü bir ilişki olduğunu, diğer taraftan enflasyonun, GSYİH büyümesinin ve teknolojide yaşanan gelişmelerin faiz dışı gelir ile korelasyonunun negatif olduğunu gözlemlemiştir.

2005-2016 yılları arasında 16 banka ile Zenebe (2018)'nin yaptığı çalışmada, kredi kalitesinin faiz dışı gelirleri negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, faiz dışı gelirin banka büyüklüğü, banka etkinliği ve banka likiditesi ile pozitif ilişkisi olduğu ortaya konmuştur.

Aslam ve diğerleri (2015), 2006-2012 yılları arasında Pakistan'daki 19 ticari bankanın veri setini kullanarak gelir çeşitlendirmesinin belirleyicilerini analiz ettiği çalışmada faiz dışı gelirin, kredi kalitesi ile negatif, ticari büyüme, banka büyüklüğü ve öz sermaye getirisi ile pozitif olarak ilişkili olduğunu saptamıştır.

Büyük ölçekli bankaların faiz dışı gelirlerinin banka performansına etkisini inceleyen Kara ve diğerleri (2021), çalışmasında Türkiye'de mevduat bankaları arasında ölçeği büyük olanların faiz dışı gelirlerinin kârlılık performansına etkisinin aynı yönde olduğunu ortaya koymuştur.

Özek (2017), 2006 ve 2014 yılları arasında Türkiye'deki 24 ticari bankanın verilerini kullanarak, geleneksel olmayan faaliyetler ve fonlama yapılarındaki kesitsel farklılıkları açıklamak için banka özelliklerini analiz ettiği çalışmasında banka ücret ve komisyon gelirlerinin enflasyon ile pozitif ancak zayıf anlamlı bir ilişkisi olduğunu diğer yandan, banka ücret ve komisyon gelirleri ile aktif kârlılık arasında istatistiki olarak anlamsız bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

4.2. Ekonometrik Model Kurulması

4.2.1. Veri Seti

Çalışmada 2011- 2021 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe faaliyetini sürdüren 19 bankanın yıllık finansal verilerinden faydalanılarak faiz dışı gelir rasyosunun, faiz dışı gelirin temel belirleyicileri olabileceği düşünülen kalemler ile ilişkisi incelenmiştir. Tablo 7'de görüldüğü üzere çalışmaya dahil edilen bankalar genel olarak mevduat bankaları olup, katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankaları veri setine dahil edilmemiştir. Çalışmada incelenen yıllar itibarıyla bankalara ait tüm veri seti yer aldığı için dengeli panel veri özelliği göstermektedir. Yapılan analizde yer alan veriler, TBB'nin resmi internet sayfasında yer alan istatistiki bilgiler kısmından ve TÜİK'in resmi internet sitesinde yer verilen istatistiki bilgilerden elde edilmiştir.

Tablo 7. Analizde Yer Verilen Bankalar

Sıra No	Banka Adı
1	Akbank T.A.Ş.
2	Alternatifbank A.Ş.
3	Anadolubank A.Ş.
4	Arap Türk Bankası A.Ş.
5	Burgan Bank A.Ş.
6	Denizbank A.Ş.
7	HSBC Bank A.Ş.
8	ICBC Turkey Bank A.Ş.
9	ING Bank A.Ş.
10	QNB Finansbank A.Ş.
11	Şekerbank T.A.Ş.
12	Turkish Bank A.Ş.
13	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
14	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
15	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
16	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
17	Türkiye İş Bankası A.Ş.
18	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
19	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Kaynak: tbb.org (10.08.2022)

4.2.2. Değişkenlerin Tanımlanması

Analizde birinci modelde; bağımlı değişken kalemi faiz dışı gelir rasyosu (faiz dışı gelir/toplam gelir) iken, bağımsız değişkenler bankalara ait mikro değişkenler olan net faiz marjı, kredi oranı, aktif kârlılık oranı, öz sermaye kârlılık oranı, sermaye yeterliliği oranı, varlık büyüme oranı ile enflasyon, gayri safi yurt içi hasıla ise makro değişkenler olarak ele alınmıştır. Söz konusu modelde faiz dışı gelirin temel belirleyicileri olabilecek değişkenler literatüre uygun olarak seçilmiştir.

İkinci modelde ise söz konusu değişkenlere ek olarak, analizde yer verilen bankalardan kamu bankası özelliğine haiz bankalar ile 2020 yılında TCMB tarafından yürürlüğe konulan ücret ve komisyonlara ilişkin mevzuat değişiklikleri kukla değişkenler eklenerek farkların farkı yöntemiyle bahsi geçen mevzuat değişikliklerinin faiz dışı gelir rasyosu üzerinde olası etkileri test edilecektir. Söz konusu değişkenlere ilişkin açıklamalara Tablo 8'de yer verilmiştir.

$$\text{MODEL 1: } FDGR_{it} = B_0 + B_1(NFM)_t + B_2(KRD)_t + B_3(ROA)_t + B_4(ROE)_t + B_5(SYO)_t + B_6(VAR)_t + B_7(ENF)_{t-1} + B_8(GSYİH)_{t-1}$$

$$\text{MODEL 2: } FDGR_{it} = B_0 + B_1(NFM)_t + B_2(KRD)_t + B_3(ROA)_t + B_4(ROE)_t + B_5(SYO)_t + B_6(VAR)_t + B_7(ENF)_{t-1} + B_8(GSYİH)_{t-1} + B_9(KAMU)_t + B_{10}(POST)_t + B_{11}(PKAMU)_t$$

- **Faiz Dışı Gelir Rasyosu**: Bu rasyo, bankanın toplam geliri içinde faiz dışı gelirinin payı olarak ifade edilmektedir. Söz konusu oranın artmasının anlamı bankaların kredilerden ve bankacılık hizmetlerinden elde ettikleri faiz dışı gelirlerin toplam gelirlerindeki ağırlığının arttığına, azalması ise bankaların faiz dışı gelirlerine kıyasla toplam gelir içinde faiz gelirlerini daha fazla arttırdığına işaret etmektedir. Faiz dışı gelir rasyosu, çeşitli çalışmalarda banka performansının, kârlılığının ölçülmesinde ve banka riskinin açıklanmasında bağımsız değişken olarak kullanılmakla birlikte bağımlı değişken olarak analiz edildiği de görülmektedir.

- **Net Faiz Marjı:** Net faiz marjı, literatürde bankanın elde ettiği faiz geliri ile faiz gideri arasındaki farkın bankanın toplam aktifine oranı olarak ifade edilmektedir. Çeşitli çalışmalarda, net faiz marjı ile faiz dışı gelirin arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre, Rogers ve Sinkey (1999), çalışmasında, faiz dışı gelirleri daha yüksek olan bankaların daha düşük net faiz marjına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Buna ilave olarak, Valverde ve Fernandez (2005), net faiz marjının düşük olduğu bankaların bu daralan faiz marjlarının telafi etmek için daha çok faiz

dışı gelir elde edebilmeye yönelik faaliyetlere yöneldiklerini tespit etmiştir. Söz konusu literatüre paralel olarak çalışmada net faiz marjı ile faiz dışı gelirlerin arasında negatif bir ilişki çıkması beklenmektedir. Bir başka ifade ile, net faiz marjı daraldıkça bankaların bu daralmayı telafi edici şekilde faiz dışı gelir elde edici faaliyetlere yönelecekleri ve faiz dışı gelir rasyosunun artacağı beklenmektedir.

- **Kredi Oranı**: Bankaların aktifinde yer alan kredi toplamının toplam varlıklarına oranı olarak tanımlanan bu değişkenin faiz dışı gelir rasyosuna etkisi literatürdeki çalışmalara paralel olarak modele dahil edilmiştir. Toplam varlıkların içinde toplam kredilerin artışı dolayısıyla söz konusu oranının artması, bankanın ana stratejisinin geleneksel bankacılık yaklaşımı olduğuna işarettir. Geleneksel bankacılık faaliyetleri ile bankanın temel yaklaşımı faiz dışı gelirlerden ziyade faiz gelirine odaklanıldığını göstermektedir.

Diğer yandan, bankalar gelirlerini çeşitlendirmek yoluyla gelirlerini stabilize etmek için faiz dışı gelirlerini artırabilecektir. Literatürde söz konusu oran ile faiz dışı gelirler arasındaki etkiyi inceleyen çalışmalarda bu iki değişkenin arasındaki negatif ilişki ortaya konmuştur. Çalışmada, literatüre paralel olarak kredi oranı ile faiz dışı gelir rasyosu arasındaki korelasyonun ters yönlü olması beklenmektedir.

- **Aktif Kârlılık Oranı**: Kârlılık göstergelerinden biri olan aktif kârlılık oranı bankaların net kârının toplam aktiflerine oranı olarak ifade edilebilmektedir. Söz konusu oran, bankanın aktiflerinde yer alan varlıkların hangi ölçüde kâra katkı sağladığını da ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, bankanın aktifinde kayıtlı bir birim varlıktan elde edilen kâr, bu rasyoyu ifade etmektedir. Bu oran, banka paydaşları tarafından banka performansının ölçülebilmesi amacıyla kullanılan rasyolardan biridir. Literatürde aktif kârlılık oranı ile faiz dışı gelirleri arasındaki etkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Aktif kârlılığı daha yüksek olan bankalar, faiz dışı gelir elde edebilmek için gerekli yatırımları nispeten daha ucuza yapabilmeleri neticesinde daha yüksek faiz dışı gelir oranı sergileme eğilimindedirler. Bu bağlamda, çalışmada bankaların faiz dışı gelir rasyonun aktif kârlılık oranı arasında literatürdeki çalışmalara paralel olarak pozitif ilişki olduğu düşünülmektedir.

- **Öz Sermaye Kârlılık Oranı**: Öz sermaye bir işletmenin tüm varlıklarından tüm borçlarının düşülmesi sonucunda elde edilen değerdir. Diğer taraftan, öz sermeye kârlılık oranı banka net kârının öz sermayeye oranı olarak da ifade edilebilir. Bu oran, bankaların kârlılığını ölçmek için kullanılan oranlardan biridir. Öz sermeye kârlılık oranı arttıkça bankanın daha az

öz sermaye ile daha yüksek kâr elde ettiği sonucuna varılabilir. Banka kârlılığı ölçülürken kullanılan öz sermaye kârlılık oranına etki eden faktörlerin incelendiği bazı analizlerde, banka büyüklüğü ile öz sermaye kârlılığının pozitif ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca banka performansları konusunda gerçekleştirilen bazı analizlerde ise öz sermeye kârlılık oranının bağımsız değişken olarak kullanıldığı görülmüştür. Çalışmada, seçili bankalar ve seçili zaman periyodu içinde öz sermaye kârlılık oranı ile faiz dışı gelir rasyosu arasında ilişki incelenecek olup, bankaların faiz dışı gelirinin toplam gelirin içinde payında öz sermaye kârlılığının nasıl bir etkisi olduğu analiz edilecektir.

- **Sermaye Yeterlilik Oranı**: Bu oran, bankanın sahip olduğu bir birimlik sermayeye karşılık aldığı riski ölçmek için kullanılır. Basel III kriterleri uyarınca, sermaye yeterlilik oranı bankanın sahip olduğu öz sermayenin; piyasa riski, kredi riski ve operasyonel riski için gerekli sermaye yükümlülüğü toplamına oranı olarak formülüze edilebilir. Basel Komitesince, bankaların sermaye yeterlilik oranı sunulmuş ve bu oranın asgari olarak yüzde 8 düzeyinde olması gerektiği belirtmektedir (Mermod ve Ceran, 2011: 35)

Bankaların kârlılık ve risklilik durumuna ilişkin önemli finansal göstergelerden biri de sermaye yeterlilik oranıdır. Bu oran, bankaların olası riskler karşısında güvence oluşturabilmelerinin yanında gerekli tedbirleri alabilmeleri bakımından son derece kritik bir göstergedir. Diğer taraftan, bu oranın olması gerekenden düşük ya da yüksek olmasının bazı olumsuz yanları da olabilmektedir. Sermaye yeterlilik oranının görece yüksek olması bankanın öz sermayesinin âtıl olabileceğini, bu oranın düşük bir seviyede olmasının ise bankanın olası risklere karşı zayıf öz sermayeye sahip olabileceği anlamı taşıyabilecektir. Risk algısının yüksek olduğu dönemlerde sermaye yeterlilik oranı özellikle finansal istikrarın sürdürülmesi konusunda önem arz etmektedir. Öyle ki, bankaların güçlü öz sermaye yapısına haiz olmaları ile birlikte sermaye yeterlilik oranlarının da yüksek olması bankaların karşılaşacakları riski minimize etmek suretiyle finansal istikrara katkı sunmaktadır. Çalışmada faiz dışı gelir rasyosu ile sermaye yeterlilik oranı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ile varsa bu etkinin yönünün ölçülmesi amaçlanmaktadır.

- **Varlık Büyüme Oranı**: Bankalar, bilançolarının pasifinde yer alan öz sermaye ve yabancı kaynakları ile bilançolarının aktifinde yer alan kalemleri finanse etmektedir. Varlıklar ise bankaların aktifi olarak da ifade edilebilir. Bankaların varlıkları; nakit değerler, bankalar ve TCMB ve para piyasasından alacaklardan oluşan likit varlıklar, duran varlıklar, finansal

varlıklar ve krediler ve kredi benzeri alacaklardan oluşmaktadır. Varlıklar, bankaların büyüklüğünün temel göstergelerindendir. Çeşitli analizlerde varlık büyüklüğünün faiz dışı gelir ile ilişkisi incelenmiş olmakla birlikte, varlıkların önceki döneme göre değişimini gösteren büyüme oranındaki artışın, yani varlıkları önceki döneme göre görece büyüyen bankaların daha fazla geleneksel faaliyetleri çerçevesinde faiz gelirlerini artıracakları varsayımında faiz dışı gelirlere etkisinin negatif olacağı düşünülmektedir.

- **Enflasyon**: Enflasyon genel olarak bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması anlamında gelmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki istikrarlı artış geleceğe ilişkin belirsizlikleri de beraberinde artırabilmektedir. Enflasyonun artması ile ekonomik karar vericilerin alım gücü azalmakta ve enflasyon beklentisi koşullarında belirsizlik artışı ile gelecekteki talep öne çekilebilmektedir. Gelecekteki talebin öne çekilmesi ise tüketim artmasına ve dolaylı olarak bankacılık faaliyetlerinin artmasına etki edebilecektir. Enflasyon, bankaların hem maliyetlerini hem de kârlarını etkileyebilen önemli bir faktördür. Diğer taraftan, enflasyon bankalarca öngörülebiliyorsa, ana faaliyet gelirleri olan faiz gelirlerinin yanı sıra sözleşme ve ona bağlı ücret, komisyon vb. faiz dışı gelir kalemlerindeki ücret artışları suretiyle faiz dışı gelirlerinin de artması beklenebilecektir. Enflasyon sonucunda emtia fiyatları arttıkça, bankaların faaliyet giderlerinde artış olmakla birlikte ortaya çıkan bu maliyet artışını telafi etmek isteyen bankalar, marjlarını da yukarı yönlü ayarlamaktadırlar. Analizde enflasyon verisi olarak yıllık TÜFE verileri kullanılmıştır. Bu veriler analize enflasyon beklentilerine paralel olarak bir yıl gecikmeli olarak dahil edilmiştir. Çeşitli analizlerde, enflasyon ile faiz dışı gelir rasyosu arasında negatif korelasyon olduğu görülmekle birlikte, bu ilişkinin aynı yönlü olduğu olduğunu vurgulayan çalışmalar da yer almaktadır. Enflasyonun görece yüksek olduğu ve talebin öne çekilebildiği dönemlerde ekonomik karar birimlerinin kredi talebinde de artış olabileceği varsayımı altında bankaların toplam gelirleri içinde faiz gelirlerinin daha çok artabileceği ve böylece Türkiye örneğinde enflasyon ile faiz dışı gelir rasyosu arasındaki ilişkinin ters yönde olması düşünülmektedir.

- **Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)**: Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen nihai malların söz konusu döneme ilişkin ortalama piyasa fiyatları dikkate alınarak toplanması ile elde edilen toplam değer gayri safi yurtiçi hasıla olarak ifade edilmektedir.

GSYİH; üretim, gelir ve harcama olmak üzere üç farklı yöntem ile hesaplanabilmektedir. Üretim yöntemiyle GSYİH tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde bir

yılda üretilen değerler ile hesaplanırken, gelir yöntemiyle GSYİH imal edilen ürün ve hizmetlerin tamamının toplanması ile bulunur. Bu yöntemle GSYİH aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

GSYİH = Ücret + Faiz + Kâr + Rant + Dolaylı Vergiler + Amortismanlar

Harcama yöntemiyle GSYİH ise aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır;

GSYİH = Tüketim Harcamaları + Yatırım Harcamaları + Kamu Harcamaları + İhracat – İthalat

Çalışmada, seçili dönemlerde harcama yöntemi ile mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış zincirlenmiş değişim oranlarına göre hesaplanan GSYİH verilerine yer verilmiştir. Çalışmada GSYİH'de ortaya çıkan değişim bir yıl gecikmeli oranı olarak kullanılmış olup, söz konusu değişkenin bankacılık hizmetlerini etkileyerek bankaların faiz dışı gelir rasyosunu aynı yönde etkilemesi beklenmektedir.

Tablo 8. Analizde Yer Alan Değişkenler

	Değişken	**Açıklama**	**Notasyon**
Bağımlı Değişken	Faiz Dışı Gelir Rasyosu	Faiz Dışı Gelir/Toplam Gelir	FDGR
Bağımsız Değişken	Net Faiz Marjı	Net Faiz Geliri/ Toplam Aktifler	NFM
Bağımsız Değişken	Kredi Oranı	Toplam Kredi/Toplam Varlık	KRD
Bağımsız Değişken	Aktif Kârlılık Oranı	Net Kâr/Toplam Aktifler (Son İki Yıllık Aritmetik Ortalaması)	ROA
Bağımsız Değişken	Öz Sermaye Kârlılık Oranı	Net Kâr/Öz Sermaye (Son İki Yıllık Aritmetik Ortalaması)	ROE
Bağımsız Değişken	Sermaye Yeterlilik Oranı	Öz Sermaye / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riskleri İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü)	SYO
Bağımsız Değişken	Varlık Büyüme Oranı	Aktiflerin Yıllık Değişimi	VAR
Bağımsız Değişken	Enflasyon	Yıllık TÜFE	ENF
Bağımsız Değişken	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	Gayrisafi Yurt İçi Hasılanın Yıllık Değişimi	GSYİH
Kontrol Değişkenleri	Kamu	Kamu Bankaları	KAMU
	Mevzuat Değişikliği	2020 Yılında TCMB Tarafından Yapılan Ücret, Komisyon Düzenlemeleri	POST
	Mevzuat Değişikliğinin Kamu Bankalarına Etkisi	Mevzuat Değişikliğinin Kamu Bankalarına Etkisi	PKAMU

Modele ilişkin değişkenler ile ilgili ortalama, minimum, maksimum değerler ile standart sapma vb. temel tanımlayıcı istatistiki veriler Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Tanımlayıcı İstatistik

	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Maksimum	Minimum
FDGR	209	13,55	7,12	37,65	-3,86
NFM	209	2,65	0,96	5,56	-1,40
KRD	209	6,19	10,09	7,89	2,68
ROA	209	1,16	0,76	3,03	-2,21
ROE	209	10,45	6,86	25,4	-31,42
SYO	209	17,03	3,23	32,08	12,57
VAR	209	21,50	27,34	329,6	-17,99
ENF	190	10,82	3,96	20,30	6,16
GDP	190	5,17	3,02	10,98	0,92

Çalışmada kullanılan banka verileri ışığında 2011-2021 yılları arasında seçili bankaların faiz dışı gelirlerinin toplam gelirlerine oranı ortalama yüzde 13,55 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan, bankaların bu dönemde net faiz marjı maksimim yüzde 5,56 iken ortalama yüzde 2,65 olarak ölçülmüştür. Enflasyon verisine bakıldığında ise en yüksek enflasyon oranı yüzde 20,3 olarak hesaplanmışken bu oranın ortalama söz konusu yıllar itibarıyla yüzde 10,82 olmuştur. Seçili yıllarda gayrisafi yıl içi hasılanın yıllık değişimi ortalama yüzde 3 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, bankaların kredilerinin toplam varlıklarına oranı seçili yıllar itibarıyla ortalama yüzde 6,19 olarak hesaplanmıştır.

Faiz dışı gelir rasyosunun bankalar bazında hesaplanan istatistiki değerlerine Tablo 10'da yer verilmiştir. Buna göre; seçili yıl aralığında ortalama olarak en yüksek faiz dışı gelir oranına sahip banka yüzde 25,53 ile Arap Türk Bankası iken en düşük rasyoya sahip bankanın yüzde 6,09 ile Türk Ekonomi Bankası olduğu anlaşılmaktadır. Kamu bankalarına göz atıldığında ise Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın ortalama olarak yüzde 18,14 faiz dışı gelir rasyosu ile diğer kamu bankalarının önünde olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Faiz Dışı Gelir Rasyosu (Banka Bazlı)

Banka	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma
Akbank T.A.Ş.	16,53	22,21	10,89	3,85
Alternatifbank A.Ş.	11,18	20,23	4,81	4,69
Anadolubank A.Ş.	14,37	20,92	8,25	4,10
Arap Türk Bankası A.Ş.	25,53	37,65	19,06	5,68
Burgan Bank A.Ş.	9,41	19,30	3,98	5,26
Denizbank A.Ş.	14,45	17,96	9,76	3,18
HSBC Bank A.Ş.	19,50	33,72	6,06	9,10
ICBC Turkey Bank A.Ş.	11,09	25,08	0,76	8,58
ING Bank A.Ş.	12,38	21,09	5,85	5,57
QNB Finansbank A.Ş.	9,51	18,38	-0,62	6,50
Şekerbank T.A.Ş.	11,71	22,29	0,59	6,90
Turkish Bank A.Ş.	8,47	17,02	-3,86	6,74
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	6,09	12,91	-2,43	5,28
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	18,14	27,31	9,38	5,22
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	10,13	18,14	-2,51	7,19
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	13,95	19,04	9,77	2,53
Türkiye İş Bankası A.Ş.	14,44	24,84	5,13	6,78
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	17,03	25,98	11,94	4,34
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	13,47	19,99	5,10	5,33

4.3. Ekonometrik Analiz

Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren seçili bankaların 2011-2021 yılları arasında finansal tablolarında izlenen faiz dış gelir rasyosunun temel belirleyicilerinin analizi ile temel varsayımlarının sınanarak analiz yöntemleri ve ortaya çıkan sonuçları panel veri yöntemiyle incelenmektedir. Analizde yer verilen bankalara ait değişkenler durağandır. Diğer taraftan makro ekonomik değişken olan enflasyon ve gayri safi yurt içi hasılanın ise bir dönem gecikme verileri kullanılarak durağanlığı sağlanmıştır. Çalışmada sabit etkili doğrusal regresyon analizi kullanılarak öncelikle bağımsız değişken olan faiz dışı gelir rasyosunun bağımsız değişkenler ile olan ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca ikinci modelde analizde kullanılan bankalardan kamu bankaları kukla değişken olarak belirlenmiş olup, TCMB tarafından yürürlüğe konan iki ayrı düzenleme sonrasında düzenlemenin faiz dışı gelir rasyosu ile ilişkisi ve bu düzenlemelerin kamu bankalarına olası etkisi farkların farkı yöntemiyle analize eklenmiştir.

Öncelikle modellerde değişkenler arasından çoklu eş doğrusallık (çapraz korelasyon) olup olmadığı araştırılmıştır. Çoklu eş doğrusallık problemi, bağımsız değişkenlerin kendi aralarında var olan yüksek korelasyon ile modele aynı bilgiyi sağlamasının sebep olduğu bir sorundur. Modelde çoklu eş doğrusallık varlığı tahmincilerin standart hatalarının yükselmesine sebebiyet vermektedir. Bu ise, modelde etkin tahminciler elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Modelde yer verilen değişkenler arasında 0,9 üzerinde bir korelasyonun varlığı durumunda çoklu doğrusallık ilişki ortaya çıkabilmektedir (Özbay ve diğerleri., 2020). Buna göre, Tablo 11'de modelde yer alan değişkenlerin birbiriyle korelasyon düzeyini gösteren korelasyon matrisi gösterilmektedir.

Tablo 11. Çapraz Korelasyon Katsayıları

	FDGR	NFM	KRD	ROA	ROE	SYO	VAR	ENF	GDP
FDGR	1,00								
NFM	-0,11	1,00							
KRD	-0,44	0,01	1,00						
ROA	0,30	0,40	-0,24	1,00					
ROE	0,16	0,35	-0,16	0,92	1,00				
SYO	0,14	-0,12	-0,49	0,03	-0,05	1,00			
VAR	-0,03	-0,02	-0,15	0,06	0,12	- 0,10	1,00		
ENF	-0,12	-0,33	-0,14	-0,00	-0,02	0,39	-0,18	1,00	
GDP	0,08	0,44	0,08	0,14	0,10	-0,16	-0,17	-0,37	1,00

Tablo 11'e yer alan korelasyon matrisi incelendiğinde bazı kalemler arasındaki korelasyon yüzdeleri şöyledir. Buna göre, NFM ile KRD arasında yüzde 1, NFM ile ROA arasında yüzde 40, NFM ile ROE arasında yüzde 35, VAR ile ROE arasında yüzde 12, SYO ile NFM arasında yüzde 12, ENF ile GDP arasında yüzde 37, ROA ile ROA arasında yüzde 92 düzeyinde bir korelasyonun varlığı gözlemlenmektedir. Bağımsız değişkenler arasında yüksek derecede çoklu eş doğrusallık varlığı, katsayı tahminlerinin standart hata değerlerinin yükselmesine ve böylece katsayıların etkin bir şekilde tahmin edilmesine engel olabilmektedir. Bu itibarla, model tahminlerinde bağımsız değişkenler arasındaki yüksek derecede çoklu eş doğrusallık olgusu dikkate alınması gereken bir husustur. Buna göre, ROA ile ROE'nin yüksek düzeyde ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu sorunun kontrolü için Varyans Büyütme Faktörü (VIF) değerine bakılmış ve ROA ve ROE değişkenleri arasındaki VIF değerinin 6,67 olduğu gözlemlenmiştir. Bağımsız değişkenler arasında VIF değeri 10'dan büyük ise bu durum değişkenler arasında yüksek düzeyde ilişki sorunu olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, ROA

ve ROE değişkenleri arasında bu değer 10'dan küçük olduğu için değişkenleri arasında çoklu doğrusallık sorunun bulunmadığı anlaşılmıştır.

Diğer taraftan, modellerde yer alan bağımsız değişkenlerin birim köke sahip olup olduğuna, bir başka ifadeyle değişkenlerin durağan olup olmadığına Hadri birim kök testi ile bakılmıştır. Yapılan test sonucunda enflasyon ve gayri safi yurt içi hasılanın bir dönem gecikmeli verileri ile diğer değişkenlerin güncel dönem verilerinin durağan olduğu, birim köke sahip olmadığı tespit edilmiştir.

4.3.1. Etki Analizi (Sabit, Rastsal ve Havuzlanmış Etkilerin Tespiti)

Panel veri yöntemi mevcut veri setiyle gerek ülkeleri gerek bireyleri gerekse de firmaları belirli bir zaman aralığında analiz etmeye fırsat tanımaktadır (Özbay ve diğerleri 2020). Panel veri ile yapılan analizlerde, kullanılacak modelin saptanması için öncelikle modellerde sabit etki, rastsal etki veya havuzlanmış etki varlığının tespit edilmesi gereklidir. Birim ve zaman etkilerinin değişime uğramadığı daha spesifik bir veri setine sahip modeller sabit etkili modellerdir. Diğer taraftan; değişkenler, yatay kesit boyut büyük bir ana kütleden rastsal olarak seçilmişse tesadüfi etkilerin varlığından söz edilebilmektedir. Hangi panel veri tahmincisinin en uygun tahminci olacağı Chow (F) testi, Breusch-Pagan (Lagrange Multiplier- LM) testi ve Hausman testleri sonucunda belirlenecektir. Buna göre, öncelikle Chow (F) testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre havuzlanmış etki olduğunu öne süren H_o hipotezi reddedilerek modellerde sabit etki olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak, Breusch-Pagan (Lagrange Multiplier- LM) testi gerçekleştirilmiş olup, söz konusu test sonucuna göre havuzlanmış etkinin varlığı ilişkin H_o boş hipotezi reddedilerek modellerde tesadüfi etkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu testler sonrasında nihai tahmin yöntemine karar verebilmek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi değeri, 0.05 kritik değerin altında olması modellerde sabit etkilerin varlığına işaret etmektedir. Hausman testi sonucunda, modellerde sabit etkilerin olduğu belirlenmiştir. Bahsi geçen test sonuçlarına Tablo 12'de yer verilmiştir. Buna göre, gerçekleştirilen testler sonuçlarına göre analize konu modellerin tahmin edilmesine olanak sağlayan tahminci sabit etkiler panel tahmincisidir.

Tablo 12. Sabit, Rastsal ve Havuzlanmış Etkilerin Tespiti

Model- 1		
Chow (F Testi)		
F=5,24	P değeri =0,0000	Sabit Etki
LM(Breusch-Pagan)		
Ki kare=29,37	P değeri =0,0000	Rastsal Etki
Hausman Testi		
Ki kare=24,67	P değeri =0,0018	Sabit Etki

Model- 2		
Chow (F Testi)		
F=4,38	P değeri =0,0000	Sabit Etki
LM(Breusch-Pagan)		
Ki kare=18,53	P değeri =0,0000	Rastsal Etki
Hausman Testi		
Ki kare=18,56	P değeri =0,0174	Sabit Etki

4.3.2. Ekonometrik Varsayım Testleri (Otokorelasyon ve Farklı Yayılım (Heteroskedasite)

Hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek maksadıyla modellere otokorelasyon testi uygulanmıştır. Bu bakımdan, modellerde yer alan değişkenler arasında güçlü bir otokorelasyon varlığının tespit için Born ve Breitung (2016) testi gerçekleştirilmiştir. Test sonucunda "otokorelasyon yoktur" olarak varsayılan boş hipotez reddedilmiş ve modellerde otokorelasyonun var olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon varlığı, panel veri analizlerinde sıkça rastlanan bir sorundur.

Diğer yandan, modellerde farklı yayılım (heteroskedastisite) varlığının olup olmadığının tespiti için Breusch-Pagan / Cook-Weisberg testi uygulanmıştır. Bu testte "farklı yayılım yoktur" hipotezi varsayımı altında hipotez reddedilmeyerek modellerde farklı yayılım sorununun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu testlerin sonuçlarına Tablo 13'te yer verilmektedir.

Tablo 13. Ekonometrik Varsayım Test Sonuçları

Model- 1	
Born ve Breitung (2016) Birimler Arası Otokorelasyon Testi	
Test Sonucu = 16,55	P değeri=0,000
Heteroskedastisite Testi (Breusch-Pagan / Cook-Weisberg)	
Test Sonucu = 3,42	P değeri=0,0645

Model- 2	
Born ve Breitung (2016) Birimler Arası Otokorelasyon Testi	
Test Sonucu = 16,54	P değeri=0,000
Heteroskedastisite Testi (Breusch-Pagan / Cook-Weisberg)	
Test Sonucu = 1,25	P değeri=0,2640

4.3.3. Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Yapılan testler neticesinde, modellerde yer verilen değişkenlerin durağan oldukları, farklı yayılım sorununun olmadığı koşullarda sabit etkili doğrudan tahmin yöntemi ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Ayrıca ikinci modelde 2020 yılında TCMB tarafından yürürlüğe konan gerek ticari müşterilerden gerekse finansal tüketicilerden alınabilecek ücret, komisyon ve masraflara ilişkinin mevzuat değişikliklerinin seçili bankaların faiz dışı gelir rasyosu üzerinde etkisi farkların farkı (difference in differences) yöntemiyle analize eklenmiştir. Böylece, hem faiz dışı gelirin temel belirleyicisi olabilecek değişkenler ve söz konusu değişkenler ile faiz dışı gelir rasyosu arasında anlamlı bir ilişkisinin var olup olmadığına bakılmış hem de bir adım sonrasında bahsi geçen mevzuat değişikliğinin seçili bankaların faiz dışı gelir rasyosuna etkisi kamu kontrol değişkeni ile karşılaştırmaya imkân verecek şekilde analiz edilmiştir. Analizde, Correia (2016) sabit etkili doğrusal tahmin modeli kullanılmıştır. Modellerden elde edilen analiz sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 14. Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(1)	(2)	(3)
	FDGR	FDGR	FDGR
NFM	-2.801***	-5.661***	-4.101***
	(0.498)	(0.557)	(0.507)
KRD	-0.305***	-0.194***	-0.257***
	(0.0687)	(0.0702)	(0.0486)
ROA	14.17***	12.34***	6.947***
	(2.120)	(2.039)	(1.728)
ROE	-0.952***	-0.618***	-0.393*
	(0.199)	(0.191)	(0.201)
SYO	-0.675***	-0.325**	-0.263*
	(0.164)	(0.161)	(0.156)
VAR	-0.00164	-0.112***	-0.150***
	(0.0140)	(0.0299)	(0.0441)
ENF		-0.632***	-0.593***
		(0.100)	(0.101)
GSYİH		0.271**	0.305**
		(0.129)	(0.134)
KAMU			-0.0264***
			(0.00955)
POST			0.0223
			(0.0162)
PKAMU			-0.0723**
			(0.0279)
Sabit	0.449***	0.453***	0.483***
	(0.0643)	(0.0643)	(0.0495)
Banka Sabit Etkileri	Evet	Evet	Evet
Gözlem Sayısı	209	190	190
R Kare	0.561	0.680	0.557

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 anlamlılık düzeyleri sırasıyla %1, yüzde 5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde değişkenlerin anlamlı olduğunun göstermektedir. Katsayı tahminlerinin altında yer verilen parantez içindeki değer ise robust standart hataları göstermektedir.

Tahmin sonuçlarına bakıldığında, öncelikle bağımlı değişken olan faiz dışı gelir rasyosu ile banka bazlı mikro değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu gözlemlenmektedir. 1 numaralı sütunda yer verilen söz konusu tahmin sonuçlarında; net faiz marjı, kredi oranı, aktif kârlılık oranı, öz sermaye kârlılık oranı, sermaye yeterlilik oranı ve varlık büyüme oranı değişkenlerinin yüzde 1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Analizde makro değişkenler olan enflasyon ve gayri safi yurt içi hasılanın bir dönem gecikmeli verilerinin dahil edildiği birinci modele bakıldığında ise iki numaralı sütunda görüleceği üzere, yukarıda bahsi geçen banka bazlı değişkenler ile birlikte enflasyon ve gayri safi yurt içi hasıla

ile bankaların faiz dışı gelir rasyosu arasında yüzde 1 düzeyinde güçlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

İlk modelde, net faiz marjı yüzde 1 düzeyinde faiz dışı gelir rasyosu ile negatif yönlü güçlü bir anlamlı ilişkide olduğu anlaşılmaktadır. Modelde, net faiz marjının faiz dışı gelir rasyosuna etkisi -5,661'dir. Diğer yandan kredi oranı, öz sermaye kârlılığı, varlık büyüme oranı ve enflasyon değişkenlerinin ile faiz dışı gelir rasyosu arasında yüzde 1 düzeyinde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, kredi oranının faiz dışı gelir rasyosuna etkisi -0,194 iken, öz sermaye kârlılık oranının faiz dışı gelir rasyosuna etkisi -0,618 kadardır. Ayrıca, varlık büyüme oranı ve enflasyonun faiz dışı gelir rasyosuna etkileri sırasıyla; -0,112 ve -0,632 olarak ölçülmüştür. Aktif kârlılık oranının yüzde 1 düzeyinde ve sermaye yeterlilik oranı ile gayri safi yurt içi hasılanın ise yüzde 5 düzeyinde faiz dışı gelir rasyosunu pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Söz konusu değişkenlerin faiz dışı gelir rasyosuna etkisi sırasıyla; 12,34, -0,325 ve 0,271'dir. Ayrıca birinci modelde yer alan değişkenlerin R kare değeri 0,68 olarak ölçülmüştür. Diğer bir ifadeyle, bu değer birinci modelde yer alan makro ve banka bazlı mikro bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan faiz dışı gelir rasyosunu yüzde 68 düzeyinde açıklayabildiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan, birinci modelde yer alan banka bazlı mikro değişkenler olan net faiz marjı, kredi oranı, aktif ve öz sermaye kârlılık oranları ile sermaye yeterlilik oranı ve varlık büyüme oranlarının bankalar bazında mikro değişkenler olarak anlamlı bir ilişki ile bankaların faiz dışı gelirinin temel belirleyicilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, makro değişkenler olan enflasyon oranı ve gayri safi yurt içi hasılanın da bankalar özelinde faiz dışı gelir rasyosunu anlamlı düzeyde etkileyen değişkenler olduğu gözlemlenmiştir.

Analize konu ikinci modele bakıldığında ise birinci modelde de yer verilen değişkenlerin farklı anlamlılık düzeylerinde faiz dışı gelir rasyosunu etkilediği görülmektedir. Tablo 14'e bakıldığında yüzde 1 istatistiki anlamlılık düzeyinde net faiz marjı, kredi oranı, varlık büyüme oranı, enflasyon ile kamu bankalarının sektörün faiz dışı gelir rasyosu üzerinde negatif yönlü, aktif kârlılık oranının ise pozitif etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu değişkenlerden net faiz marjının faiz dışı gelir rasyosunu -4,101 oranında etkilediği, bu karşılık aktif kârlılık oranının faiz dışı gelir rasyosu üzerindeki etkisinin 6,947 oranında olduğu görülmektedir. Diğer yandan, kredi oranı ve varlık büyüme oranının faiz dışı gelir rasyosuna etkileri görece sınırlı olmuştur. Söz konusu değişkenlerin etkileri sırasıyla; -0,257 ve -0,150 olarak ölçülmüştür. Ayrıca, faiz dışı gelir rasyosuna enflasyonun etkisi -0,593 iken kamu

bankalarının etkisi -0,0264 ile sınırlı kalmıştır. Diğer yandan, yüzde 10 anlamlılık düzeyinde öz sermaye kârlılık oranı ve sermaye yeterlilik oranının faiz dışı gelir rasyosunu negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. İlgili değişkenlerin etkileri -0,393 ve -0,263 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan, söz konusu modelde yer alan gayri safi yurt içi hasıla değişkeni ile faiz dışı gelir rasyosu arasında yüzde 5 istatistiki anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu değişkenin faiz dışı gelir rasyosuna etkisi 0,305'tir. Ayrıca 2020 yılında TCMB tarafından yürürlüğe konan ücret, masraf ve komisyon düzenlemeleri etkisine bakıldığında, bahse konu mevzuat değişikliklerinin kamu bankaları ile birlikte faiz dışı gelir rasyosuna etkisinin yüzde 5 istatistiki anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile, mevzuat değişikliğinin tek başına analize konu bankaların faiz dışı gelir rasyosu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamakla birlikte, farkların farkı analizi yöntemiyle, bankalarca alınan ücretlere sınırlama getiren düzenlemelerin kamu bankaları ile birlikte faiz dışı gelir rasyosuna olan etkisinin -0,072 düzeyinde olduğu görülmektedir. İkinci modelde yer verilen açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı ise 0,56 olarak ölçümlenmiştir. Buna göre her iki düzeyin de oldukça yüksek olduğu ve değişkenlerin faiz dışı gelir rasyosunu iyi bir oranda açıkladığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler

Bankaların esas var olma amacı gelir ve sonrasında kâr elde etmektedir. Elde edilecek kârın maksimize edilmesi ise gelirlerinin de azami ölçüde artırılmasına bağlıdır. Gelir artışının sağlanması ve sürdürülebilir olması için ise bankalarca pek çok farklı kriter, kısıt ve değişkenin birlikte düşünülmesi ve bu parametrelere göre işlem yapılması gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında, banka gelirlerini faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerden elde etmektedirler. Bankaların faiz dışında elde ettikleri gelirlerini ise genel olarak kullandırılan kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmetleri neticesinde elde edilen gelir kalemleri oluşturmaktadır. Ana faaliyetlerinin yanı sıra faiz dışı gelir elde edilmesi bankaların gelir çeşitliliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Türk bankacılık sektörünün toplam faiz dışı gelirlerine bakıldığında, sektörün 2021 yılsonu itibarıyla yaklaşık 160 milyar TL faiz dışı gelir elde ettiği görülmektedir. Ayrıca, elde edilen faiz dışı gelirler sektörün elde ettiği toplam gelirin yaklaşık yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Söz konusu pay, toplam gelirleri ve gelir çeşitliliği bakımından faiz dışı gelir elde edilmesinin bankalar için önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Diğer taraftan mevzuat değişikliklerine bakıldığında, bankaların faiz dışı gelir kalemlerinden olan ücret, masraf ve komisyonlara ilişkin 2014 yılında BDDK tarafından yapılan düzenlemelere kadar söz konusu ücret kalemleri bankalarca serbestçe belirlenebilmekteydi. 2014 yılında yürürlüğe konan BDDK Yönetmeliği ve sonrasında bankalarca alınabilecek ücret, masraf ve komisyonlara ilişkin düzenleme yetkisinin 2020 yılında TCMB devredilmesi ile gerek ticari müşteriler gerekse finansal tüketicilerden alınabilecek bazı ücret, masraf ve komisyon kalemlerine sınırlamalar getirilmiştir. Mevzuatta yapılan değişiklik sonrasında, kredi tahsis ve kredi kullandırım ücreti, EFT, havale, FAST ücretleri, ekspertiz ücreti, nakit çekim avans ücreti, üye işyeri ücreti, nakdi kredi erken ödeme ücreti gibi ücret kalemlerine sınırlamalar getirilmiştir.

Çalışmada, net faiz marjı, kredi oranı, aktif kârlılık, öz sermaye kârlılığı, sermaye yeterlilik oranı, varlık büyüme oranı gibi bankalara özgü kalemler ile enflasyon ve gayri safi yurt içi hasıla gibi makro değişkenlerin bankaların faiz dışı gelirinin temel belirleyicilerinden olduğu ortaya konmuştur. Söz konusu değişkenlerin literatür ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Analizde 2011-2021 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 19 mevduat bankasının dengeli panel verileri kullanılarak sektörün faiz dışı gelirlerinin temel belirleyicileri olabilecek temel değişkenler üzerinde durulmuş ve söz konusu değişkenlerin bankaların faiz dışı gelir rasyoları üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığı iki ayrı model ile incelenmiştir.

Modellerde, ilk olarak faiz dışı gelir rasyosuna etki edebilecek banka bazlı değişkenlere ilave olarak makro değişkenler de analize ilave edilmiştir. İkinci modelde ise ilk modele ek olarak düzenleyici otorite olan TCMB tarafından 2020 yılının ilk çeyreğinde yürürlüğe konulan mevzuat seti de analize dahil edilerek farkların farkı yöntemi ile mevzuatın ilgili dönemler itibarıyla faiz dışı gelir rasyosu üzerindeki etkisine bakılmıştır.

Yapılan regresyon analizleri sonucunda, net faiz marjı ile faiz dışı gelir rasyosu arasında negatif yönlü güçlü bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Öyle ki, birinci modelde net faiz marjında oluşan yüzde 1 düzeyinde bir daralmanın faiz dışı gelir rasyosunu yüzde 5,6 oranında artırdığı, ikinci modelde ise yüzde 4,1 artırdığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç literatür ile paralellik göstermektedir. Rogers ve Sinkey (1999) çalışmasında net faiz marjı düşük olan bankaların gelirlerini artırabilmek için daha fazla faiz dışı gelir elde edici faaliyetlere meyilli olduklarını ifade etmiştir. Buna göre; bankaların net faiz marjının daraldığı koşullarda, bu daralmayı daha fazla faiz dışı gelir elde ederek telafi edebilecekleri ve gelirlerinde ortaya çıkabilecek olası düşüşleri böylece dengeleyebilecekleri düşünülmektedir.

Kredilerin toplam banka aktifine oranı olan kredi oranına bakıldığında, her iki modelde de söz konusu değişken ile faiz dışı gelir rasyosu arasında negatif anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Elde edilen bulgulara göre, kredi rasyosunda meydana gelecek yüzde10'luk bir artış faiz dışı gelir rasyosunu sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 2,6 düzeyinde azaltacaktır. Buna göre, söz konusu sonuç literatürde yer verilen çalışmalarla uyumludur. Hahm (2008), çalışmasında kredi oranı ile faiz dışı gelir rasyosu arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Bu itibarla, bankaların bilançolarının aktifinde yer alan kredilerin aktif içindeki payı arttıkça faiz dışı gelir yerine daha fazla faiz geliri elde ettiği, böylelikle toplam gelir içinde faiz dışı gelir payının azaldığı anlaşılmaktadır.

Analize konu modellerde yer alan aktif kârlılık oranı ve öz sermaye kârlılık oranlarına bakıldığında ise, bu değişkenler ile faiz dışı gelir arasında literatürde farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Diğer taraftan, Tshweneyagae (2016) ve Hahm (2008) çalışmalarında faiz dışı gelir ile aktif kârlılığı arasında pozitif bir ilişkiyi ortaya koymuştur. Çalışmamızda yer

verilen her iki modelde de aktif kârlılık oranında yüzde 1'lik artışın faiz dışı gelir rasyosunu aynı yönde sırasıyla yüzde 12,3 ve yüzde 7 oranında artırdığı gözlemlenmiştir. Bu durunda, aktif kârlılığı daha yüksek olan bankaların, faiz dışı gelirlerini artırabilmek için ihtiyaç duyulan yatırımları nispeten daha ucuza yapabileceği ve böylelikle yüksek faiz dışı gelir oranı yakalayabilecekleri değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, iki modelde de öz sermaye kârlılığının yüzde 10 artması durumda faiz dışı gelir rasyosu birinci modelde yüzde 6,2, ikinci modelde ise yüzde 3,9 azaltmaktadır. Sonuç itibarıyla, öz sermaye kârlılığı yüksek olan bankaların, geleneksel bankacılık gelirlerinden elde ettikleri faiz gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payının faiz dışı gelirlerine oranla yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bankaların güçlü öz sermaye yapısına sahip olmaları neticesinde sermaye yeterlilik oranlarının da yüksek olması bankaların karşılaşabilecekleri olası riskleri en aza indirmesi bakımından kritiktir. Modellerde sermaye yeterlilik oranı ile faiz dışı gelir rasyosu arasında negatif anlamlı bir ilişki ortaya konmuştur. Buna göre, bankaların riski minimize ettiği güçlü bir sermaye yapısına sahip olması durumunda faaliyetlerini daha çok geleneksel gelir yöntemlerine sevk ettikleri ve böylece faiz gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payının faiz dışı gelirlerine göre görece fazla olacağı değerlendirilmektedir.

Modellerden elde edilen bulgulardan hareketle, bankaların önceki dönemlere göre varlıklarını büyütmeleri neticesinde büyüyen varlıklardan elde edilecek gelirlerini daha çok ana faaliyetlerine yönelttikleri, böylece faiz dışı gelirlere oranla daha fazla faiz geliri elde etme imkanına sahip olabilecekleri değerlendirilmektedir. Öyle ki, kredi oranının faiz dışı gelir rasyosuna etkisine paralel olarak varlıklarını önceki döneme göre büyüten bankaların toplam gelirlerindeki faiz dışı gelir paylarının düşeceği model sonuçlarında ortaya konulmuştur.

Literatürde, enflasyon ile faiz dışı gelir rasyosu arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ortaya koyan çalışmalar olmakla birlikte, bu ilişkinin aynı yönlü olduğu olduğunu vurgulayan çalışmalar da yer almaktadır. Makro değişkenlerden enflasyon oranında ortaya çıkacak değişimlerin faiz dışı gelir rasyosu üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, enflasyon oranındaki bir birim artışın bankaların faiz dışı gelirlerini negatif yönde etkilediğini vurgulayan çalışmalara paralel olarak, çalışmada yer verilen modellerde de enflasyonda yaşanan bir birimlik bir artışın faiz dışı gelirlerin toplam banka gelirleri içindeki payını düşüreceği gözlemlenmiştir. Bu durumda, enflasyondaki artışların ertelenmiş talebin öne çekilmesine sebep olabileceği, böylece

bankaların kredi hacminin de artabileceği ve bankaların toplam gelirlerinde faiz gelirlerinin payının faiz dışı gelirlere nazaran daha fazla olacağı değerlendirilmektedir.

Öte yandan, diğer makro değişken olan gayri safi yurt içi hasılanın bankaların faiz dışı gelir rasyosuna etkisini inceleyen çalışmalarda etkinin negatif olduğunu gösteren çalışmalar yer almakta birlikle söz konusu ilişkinin anlamsız olduğunu ortaya koyan çalışmalara da rastlanmıştır. Çalışmada, analiz sonucu ortaya çıkan sonuç ise literatür ile farklılık göstermiştir. Her iki modele göre gayri safi yurt içi hasılada meydana gelecek artışın faiz dışı gelir rasyosunu da artırdığı gözlemlenmiştir. Bunun sebebinin, özellikle faiz marjının göreceli olarak düşük seyrettiği koşullarda ekonomik büyümenin müşterilerin bankacılık hizmetlerine olan talebi artırarak bankacılık hizmetlerinin kullanımının yaygınlaşması neticesinde bankaların faiz dışı gelirlerini olumlu yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

Bankalarca tahsil edilebilecek ücret, masraf ve komisyonlara ilişkin 2020 yılında TCMB tarafından yürürlüğe konan düzenlemelerin bankaların faiz dışı gelirlerine etkisine bakıldığında, düzenleme öncesi senelerle kıyaslandığında bahsi geçen düzenlemelerin faiz dışı gelir gelir rasyosu üzerinde tek başına anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, söz konusu mevzuat değişikliklerinin kamu bankaları ile birlikte etkisi değerlendirildiğinde ise bankalarca alınan ücretlere sınırlama getiren düzenlemenin kamu bankaları ile birlikte faiz dışı gelir rasyosunu negatif etkilediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, söz konusu mevzuatla getirilen sınırlamalar kamu bankalarının etkisiyle birlikte toplam gelir içinde faiz dışı gelirleri azaltıcı etki göstermiştir.

Sonuç itibarıyla, özellikle bankalara ait değişkenlerden net faiz marjı, kredi oranı, aktif kârlılık oranı, öz sermaye kârlılık oranı, sermaye yeterlilik rasyosu ve banka varlıklarının büyüme oranı gibi unsurların faiz dışı gelirlerinin temel belirleyicileri arasında olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, makro değişkenler olan enflasyon oranı ve ekonomik büyüme göstergesi olan gayri safi yurt içi hasılanın değişiminin de bankaların faiz dışı gelirlerini etkileyebildiği görülmektedir. Bu bakımdan, bankaların özellikle net faiz marjlarının düşük olduğu, kredi oranlarının daraldığı dönemlerde, varlık büyüme hızının yavaşladığı durumlarda veya enflasyonun görece düşük olduğu dönemlerde elde edilen gelirlerde doğabilecek azalışları geleneksel bankacılık faaliyetleri dışında verilen hizmetlerden elde edebilecekleri faiz dışı gelirler ile telafi edebilecekleri değerlendirilmektedir. Diğer yandan, ekonominin genişleme veya daralma dönemlerinde finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi saikiyle piyasayı

regüle eden düzenleyici kurumların mevzuat seti geliştirirken ya da politika kurgularken bankaların faiz dışı gelirlerini etkileyebilecek araçların neler olabileceği konusunda çalışmanın katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Literatürde özellikle ücret ve komisyonların temel belirleyicileri ile ilgili uluslararası çalışmalarda bankalara özgü değişkenler ve enflasyon, büyüme gibi etkenler ile bankaların elde ettikleri faiz dışı gelirler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bulgulara yer verilmiştir. Bu bakımdan çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların elde ettikleri faiz dışı gelirlerin hangi değişkenlerden ve ne yönde etkilendiği noktasında literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar uluslararası literatürde yer verilen bulgular ile büyük ölçüde uyumludur. Diğer yandan, ülkemizde faiz dışı gelirlerin belirleyicilerine yönelik sınırlı ölçüde çalışmaya rastlanmaktadır. Bu bakımdan, çalışma kapsamının literatüre katkı sağlayacağı, izleyen yıllarda daha geniş veri setiyle yapılacak çalışmalara temel oluşturabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın Türk bankacılık sektörünün faiz dışı gelirleri ve temel belirleyicileri bakımından diğer ülkelerle karşılaştırılmasına imkân sağlamaya yönelik sonraki çalışmalara da katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akgüç, Ö. (2012). Banka Finansal Tabloların Analizi (Genişletilmiş baskı). İstanbul: Avcı.

Aslam, F., Mehmood, B., and Ali, S. (2015). Diversification in Banking: Is Noninterest Income the Answer for Pakistan's Case? Science International (Lahore), 27(3), 2791-2794.

Atellu, A.R. (2012), "Determinants of Non Interest Income in Kenya's Commercial Banks" University of Nairobi, Nairobi.

Atik, M. (2013). Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye'deki Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aydın, A. (2000). Bilanço Dışı İşlemler. Bankacılık Dergisi, 34. Erişim 05 Şubat 2021, https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/arastirma-ve-yayinlar/arastirma-ve-sunumlar/2001---2000/277?s=4.

Aydın, Nurhan. Bankacılık Uygulamaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006.

Babuşçu, Şenol, Köksal, Oğuz, Ünsün, Arzu, Yazıcı, Zeynep; Yüksek Enflasyonda Düşük Enflasyona Doğru Türk Bankacılık Sektörü, İstanbul, 2000.

Bailey ve Tapper (2010). "Non-interest Income, Financial Performance &the Macroeconomy: Evidence on Jamaican Panel Data" . Erişim: 10 Nisan 2021, Jamaika Merkez Bankası Çalışma Tebliği.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Resmi İnternet Sitesi. Erişim: 22 Ağustos 2023.: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik.

Ceco, M. (2017). Bankacılık Sektöründe Net Faiz Gelirlerinin Belirleyicileri: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Çayır, Öykü. (2015). Türkiye'deki Banka Kredilerinin Gelişimi ve Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Damankah, B., Tsede O. & Amankwaa, A. (2014). Analysis of Non-Interest Income of Commercial Banks in Ghana. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 4(4): 263–271.

Demirgüç-Kunt, A., Huizinga, H., 1999. Determinants of Commercial Banks Interest Margins and Profitability: Some International Evidence, World Bank Economic Review 13, 379-408.

De Young, R. ve K. Roland. 2001. "Ticari Bankalarda Ürün Karması ve Kazanç Oynaklığı: Toplam Kaldıraç Modeli Derecesinden Kanıt." Finansal Aracılık Dergisi , cilt. 10, s. 54-84.

De Young, R. ve Rice, T. (2004), "Noninterest Income and Financial Performance at U.S. Commercial Banks", The Financial Review, 39, pp.101-127.

Dinçer, Ahmet. (2006). Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No:2697.

Er, Selami. (2009). Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Sektörel Yayınlar, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Hahm, K (2008). Determinants and Consequences of Non-Interest Income Diversification of Commercial Banks in OECD Countries, Journal of International Economic Studies Vol. 12, No. 1, June 2008.

Kara, A. , Babuşçu, Ş. & Hazar, A. (2021). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Mevduat Bankalarında Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi. İzmir Sosyal Bilimler Dergisi , 3 (1), 62-72 . DOI: 10.47899/ijss.20213106

Karabulut, Gökhan: Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, 1. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2002.

Köhler, M. 2013. "Does Non-Interest İncome Make Banks More Risky? Retail- Versus Investment-Oriented Banks," Discussion Papers 17/2013, Deutsche Bundesbank.

Kuyucak, H.Atıf: Para ve Banka, Cilt: 2, İstanbul Üniversitesi, 1948.

Louzis, D., Vouldis, A. (2017). Profit Strategy of Greek Banks: Cross-subsidization and Diversification versus Complementarity. Applied Economics Vol 49, No 44, 4460-4481.

Mermod, A. Y. & Ceran, M. (2011). Basel III Doğrultusunda Bankacılık Riskleri ve Sermaye Yeterliliği; Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2(4), 29-38

Meyappan (2017), "Determinants of Non-interest Income in Malaysian Banking Industry: A Comparative Analysis on CIMB Bank and RHB Bank, University Utara, Malaysia.

Ortabağ, Erol. (2018). Osmanlı İmparatorluğunda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Özbay, F., Oğuztürk, B.S & Sezgin, A. (2020). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan G20 Ülkelerinin İnovasyon Çıktılarını Etkileyen Faktörlerin Bilgi Üretim Fonksiyonu ile Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(5), 3874-3900.

Özek, P. (2017). Non-Traditıonal Activities and Funding Structures: An Analysis of Commercial Banks in Turkey. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (18), 53-70.

Parasız, İlker. Para Banka ve Finansal Piyasalar. Bursa: Ezgi Yayınevi, 2005.

Rogers, K., and Sinkey Jr., J.F. (1999). An Analysis of Nontraditional Activities at U.S. Commercial Banks. Review of Financial Economics, 8, 25-39.

Şakar, B (2006). Banka ve Krediler Yönetimi. İstanbul: Beta Yayım.

Söyler, İ. (2007). Mali Teşvik Uygulamaları Açısından Finansal Kiralama: Teori – Uygulama – Sorunlar –Çözümler, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Stiroh, K.J. (2006). "A Portfolio View of Banking with Interest and Noninterest Activities", Journal of Money, Credit and Banking, 38, 1351–61.

Stiroh, K.J., ve Rumble A. (2006). The Dark Side of Diversification: The Case of US Financial Holding Companies, Journal of Banking & Finance 30: 2131-2161.

Türkiye Bankalar Birliği (2016). Türkiye'de Bankacılık Sistemi Üç Aylık Dönemler İtibariyle Banka ve Grup Bilgileri. Mart 2016. Ankara.

Türkiye Bankalar Birliği Resmi İnternet Sitesi. Erişim: 13 Ağustos 2022: tbb.org

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2007). Bankalararası Para Piyasası Uygulama Talimatı. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Para Piyasaları Müdürlüğü

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2017). "Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar." Erişim: 18 Ağustos 2022 :

http://www.tcmb.gov.tr/wps/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Para+Politikasi/ZK

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019). "100 Soruda Merkez Bankacılığı." Erişim: 23 Ağustos 2022: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9z4ea189a24ad/100+Soruda+TCMB+web.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad-mR8fxaz

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi. Erişim: 3 Ocak 2023: https://merint5.tcmb.gov.tr/Kurumsal/Sayfalar/Mevzuat.aspx?t=tebligler

Tshweneyagae, K. (2016). The determinants of non-interest and financial performance of commercial banks in Botswana. Yüksek Lisans Tezi University of Botswana, Botswana.

Valverde, S. C. ve Fernandez, F. R. (2005). The Determinants of Bank Margins in European Banking. Çalışma Tebliği

Yazıcı, Mehmet (2013). Bankacılığa Giriş. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yilma, E. (2014). Determinants of Non-interest Income in Ethiopian Commercial Banks. Yüksek Lisans Tezi. Addis Ababa University, Addis Ababa.

Wang'ondu, K. (2017). Factors Influencing Non-interest Income in Commercial Banks in Kenya Yüksek Lisans Tezi. University of Nairobi, Nairobi.

Williams B. ve Rajaguru G., (2012). "The Chicken or the Egg? The Trade-off Between Bank Fee Income and Net Interest Margins, Australian Journal of Management 38(1) 99–123.

Zenebe, L (2018). Determinants of Non-interest Income in Ethiopian Commercial Banks: The Case of Private Commercial Banks. Yüksek Lisans Tezi St. Mary's University, London.

Ziraat Leasing. (2017). Sıkça Sorulan Sorular. Erişim 10 Ocak 2020 tarihinde Ziraat Leasing: http://www.ziraatleasing.com.tr/sikca_sorulan_sorular.html